

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- FR. TUGLAS: Eesti Kirjanduse Selts kolmekümne-aastane.
R. KLEIS: Eesti Kirjanduse Selts 1932—1937. (Pildiga.)
J. ROOS: Eesti vanemate autorite taaselustamine.
R. LAANES: Kaarel Leetberg 70-aastane. (Pildiga.)
R. ALEKÖRS: Esteetilisest printsipibist meie keeleuuenduses.
J. ROOS: Mait Metsanurk — Kutsutud ja seatud.
O. URGART: Hoia! Ronk — Rännud, rannad, Riviera,
Sõsarsaared ja Savoy.
A. ADSON: Richard Roht — Ummiktänav.
ED. HUBEL: Joh. Hiemets — Taeva Jaan.
O. URGART: A. Jakobson — Vaikne õhtu.
A. JAKOBSON: Johannes Ruven — Julius Jürgens
võidab enese.
E. TILLEMAN: Põhjamaade romaanid.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 36. poogen.

N° 11

25. november

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1937

ASUTATUD 1906.

XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUIUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõlkide tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannii 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 937 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

NOVEMBER 1937

NR. 11

EESTI KIRJANDUSE SELTS KOLMEKÜMNNE- AASTANE.

Tänavu sügisel möödus kolmkümmend aastat EKS-i asutamiskoosolekust. Meil pole kombeks sellist aastatearvu suuremate sõnavõttude ega pikemate pidustustega märkida. Kuid igatahes on põhjust selgi puhul pilku heita Seltsi senikäidud teele ja teha tulevikukavatsusi. Liiatigi aitavad sellised meeldetuletused kaudselt ka seda tööd edasi viia, milleks Selts kord on asutatud. Sest rääkides tema tegevusest lähendame enesele ühtlasi ka neid probleeme, mida selle tegevusega püüame lahendada. Ja sellest uuestielustamisest võib aina kasu olla.

Oleme harjunud oma kultuuriliste ürituste ajalugu jagama kahte suurelt erinevasse ajajärku: kuni riikliku iseseisvuse saavutamiseni ja pärast seda. Kummagi ajajärgu töötingimused on olnud hoopis erilised ja sellekohased on olnud ka töötulemused. Oleks üleliigne siin veel rõhutada hiiglaedu kõigil meie vaimuelu aladel viimase 20 aasta jooksul. Kui rääkida eriti kirjandusest, siis näitas raamatu-aasta puhul tehtud statistika, et vaevalt paarikümne-aastane iseseisvuseaeg on andnud meile väliselt niisama palju kui ligi neljasaja-aastane enne seda. Ühtlasi tahame uskuda, et sisulinegi areng sellele teatud määral vastab. EKS-i tegevusest langeb juba ligi $\frac{2}{3}$ sellesse hilisemasse ajajärku. Ka tema on kõigi oma jõududega selles suures töös kaasas olnud. Ja temalgi on õigust rõõmustada oma osa üle selles saavutiste summas.

Kuid rõõmustades selle edu üle ei tule ometi silmist lasta üldist arengujoont. Me ei tohi ennast üle hinnata ega unustada tingimusi, mis määrasid meie eelkäijate ja määravad ka meie sammusi. Me põlvneme neist ja oleme omakorda üleminekuastmeks järgnevasse ajastusse.

Me teame küll: eesti kirjandusliku elu organiseeritud viljelemise ajalugu pole hoopis lühike. Kui loeksime selle algust Õpetatud Eesti Seltsi asutamisest, siis on sellest varsti juba sada aastat kulunud. Kui aga lähtuksime rahvusliku ärkamisaja rahvalikumast ettevõttest — Eesti Kirjameeste Seltsi asutamisest, siis on sellestki juba 65 aastat. Need on küllaltki auväärt aastate-arvud, kui võrrelda teiste noorte rahvaste samalaadiliste üritustega. Kuid just nende pikkade aastaarvude ja töötulemuste võrdlemine osutab, kui vähe soodsad on olnud meie mineviku töötingimused.

Näeme kogu aja sotsiaalsete ja hariduslike olude ebakohasust, jõudude vähesust ning kultuuritöö õhkkonna üldist hõredust. Õpet. E. Selts võis ainult tõuke anda meie rahvusliku haridustöö alguseks, et siis ise pikad ajajärgud püsida võõrana laiemale üldsusele ja selle eluhuvidele. E. Kirjam. Seltsi asutamine ja tegevus langes küll ühte üldrahvaliku ärkamisega, kuid lõpuks jäid temagi saavutused ta otsesel tegevusalal vähesteks. Ja venestuse hallel aastail ähvardasid umbrohustuda needki madalad vaod, mis oli suudetud ajada.

Kui siis 30 aasta eest EKS asutati, pidi ta mitmeti nagu otsast peale algama. Traditsioone oli vähe ja needki mõnikord rohkem takerduseks kui toeks. Igatahes pidi lähtuma niisama asjaarmastuslikult aluselt ja haarama kõiki võimalikke kultuuri-alasid, ilma kuigi suure eristumise võimaluseta. Kui jälgida mõttevahetusi praeguse EKS-i esimese põhikirja puhul, siis näeme, et see pidi rahuldama üldse kõiki meie haridus-, kirjandus- ja kunstielu nõudeid. Kord pidi uue asutise nimi olema „Eesti Teaduste Selts“, kord „Hariduse ja Kirjanduse“ või lihtsalt „Hariduse Selts“, kord aga „Kirjanduse, Teaduse ja Kunsti Selts“. See universaalne eeskava ise osutab, et kogu kultuurielu nii avaral alal organiseeritud töö alles puudus ja et asutatav selts pidi kõik need mitmekesised ülesanded enese kanda võtma. Ja kuigi ta ennast lõpuks Kirjanduse Seltsi nimega piiras, siis oli ta sunnitud oma tegevust algama ometi enam-vähem selle universaalse eeskava alusel.

Ometi ei puudunud EKS-i asutamisel ka häid eeldusi. Eesti rahvas tervikuna elas jälle tõusujärku. Seltsi organiseerimine sündis Vene esimese revolutsiooni õhkkonnas ja ta tegevuse esimene kolmandik langes ühte eesti rahva evolutsioonilise ja revolutsioonilise tungiga iseseisvuse poole. Sellest tõusuhoost ammutasid tollal kõik meie üldrahvalikud ettevõtted jõudu. Teiselt poolt ei tohi me unustada EKS-i tegelaste algatusvaimu,

organiseerimistahet ega energiat. Peaksime tänumeeli loetlema kümneid ja kümneid nimesid, kelle kandjaist osa küll kahjuks enam meie keskel ei viibi, kuna teisi meil rõõm on veel tänapäevgi näha Seltsi huvidele kaasa elamas.

Nagu öeldud, möödus EKS-i tegevuse esimene kolmandik täielikult eesti ühiskonna omaalgatuse tähe all. Sellesse seisukorda tõi aga põhjaliku pöörde meie riikliku iseseisvuse saavutamine. See, mis enne oli vaevalt sallitav, muutus nüüd riikliku kultuurpoliitika eesmärgiks. Meie eneste vaimuelu, meie kirjandus, keel, ajalugu, rahvaluule, muinasteadus sai selleks aluseks, millest peame lähtuma. Need aga olid just alad, mille harrastamiseks omal ajal EKS asutati. Teiselt poolt võis riiklikult organiseeritud rahvas oma ettevõtteid hoopis tõhusamalt toetada, kui see varem oli kunagi võimalik. Avanesid nii sisemiselt kui väliselt avaramad tegevusvõimalused. Ja neid on EKS püüdnudki oma hilisemais tegevusjärgkudes kasustada.

Kuid ühtlasi on Selts pidanud oma tegevust ka mitmeti ümber korraldama ja kohandama. Seda tingis meie kultuuritöö mitmekesisustumise ja eristumise protsess kohe meie iseseisvuse algusest peale. EKS ei jäänud paljudel oma harrastusaladel enam kaugeltki ainsaks algatuseandjaks ja töötegijaks. Meie rahvuslike teaduste viljelemise võttis muidugi ülikool enese hooleks. Selle kõrval liitusid üksikute teadusalade esindajad vastavaiks akadeemilisiks seltsideks. Samuti tekkis teisi eriorganisatsioone ja -asutisi, kelle ülesandeid varem EKS suuremas või vähemas ulatuses oli täitnud. Ja lõpuks ei võinud EKS oma aineliselt ikkagi piiratud jõuga ka otseselt kirjavara rahva kätte toimetamisel domineerivalt esikohal olla. Kuid kõik see üheskoos ei tähendanud ometi EKS-i ülesannete kadumist, vaid ainult ta tegevuse kohandamise vajadust muutunud oludega.

Nagu mujal, nii vajatakse meilgi ka edaspidi laiematele kih tidele toetuvat kirjanduslikku keskasutist. Siin on tähtis just see orgaaniline side ühiskonna ja asutise vahel, nii töö tegemisel kui ka töövilja levitamisel. EKS-i taoline organisatsioon kujuneb üldsuses peituvate tööjõudude kohaselt, kuid ta aitab ise seda üldsust ka kultuuriliselt edasi kujuneda.

EKS seisab kesk oma tööd. Töö tähe all tahab ta ka oma 30-ndat aastapäeva pühitseda.

Fr. Tuglas.

EESTI KIRJANDUSE SELTS 1932—1937.

MÕNINGAID JOONI SELTSI TEGEVUSEST JA KAVATSUSIST.

1.

Eesti Kirjanduse Seltsi 25 aasta juubeli puhul (a. 1932) võidi mitmelt poolt konstateerida, et Selts on omandanud kindla koha Eesti kultuurielus. Kuigi EKS-i tegevussektor on iseseisvas Eestis asjade loomuliku käigu kohaselt kujunenud mõnevõrra kitsamaks, kui see oli (või vähemalt oli mõeldud) Seltsi asutamisele järgnenud aastail kuni Maailmasõjani, on Seltsis tehtav töö juurde võtnud teadlikus sihikindluses ja intensiivsuses. Oli täitsa normaalne, et mõnedel neist aladest, mida EKS püüdis harrastada eel-iseseisvusaegses Eestis, tuli Seltsil järk-järgult tagasi tõmbuda Eesti omariikluse saavutamise järel, sedamööda kuidas tekkisid eriasutised ja -organisatsioonid, kes endile ülesandeks võtsid vastavaid distsipliine viljelda, olles seks ka varustatud vaimsete ja aineliste ressursidega. On aga tähelepanav, et mõnel eesti rahvusliku teaduse alal on EKS jätkanud edukat tegevust rööbiti vastavate erialaliste organisatsioonide omaga, kusjuures tööd on ometi suudetud nii koordineerida, et pole tekkinud mingit kahjustavat parallelismi. Säärast töökorraldust on suurimal määral soodustanud asjaolu, et mitmed vastavate teaduslike organisatsioonide juhtivad isikud on rakendunud ühtlasi EKS-i töösse üksikuis Seltsi organeis; seetõttu on vastastikune kontakt püsinud õige tihedana.

Seltsi juhtivad ringkonnad on omalt poolt niihästi Seltsi ülesandel tehtavas uurimuslikus töös kui ka Seltsi kirjastuslikus tegevuses järjekindlalt silmas pidanud põhimõtet — mitte püüda võistelda neil aladel, kus töö organiseerimine ning edasiviimine ja töö tulemuste publitseerimine kõigi eelduste järgi võiks mujal toimuda vähemalt niisama edukalt, kui seda suudaks teha EKS ise enda kasustada oleva vaimse ja materiaalse energiaga. Mitmelgi juhul oleks EKS võinud mõne ülesande, mille lahendamise võimalusi Seltsi vastavais organeis oli kaalutud, teostamisele võtta; kui aga selgus, et sama ürituse elluviimisele on asunud mõni teine organisatsioon või kirjastuslik ettevõtte, kusjuures jõudude kvalifikatsioon ja töökorraldus lubasid loota häid tulemusi, on EKS harilikult pidanud paremaks loobuda oma vastavast kavatsusest. Võtnud oma töö sihiks teatud eesti kultuurialade viljelemise, on EKS-i juhtivad ringkonnad esijoones olnud huvitatud sellest, et seatud ülesanded täidetak hästi ning asjatundlikult; palju vähema tähtsusega on olnud küsimus, kellele peaks kuuluma prioriteet nende ülesannete tehnilisel

lahendamisel. Sel seisukohal asudes pole Seltsi tegelased ka keeldunud aktiivselt kaasa töötamast mujal mitmesuguste ürituste teostamisel, kui see oli asja eduks tarvilik. Kildkonna-vaimu EKS-ile ette heita oleks niisiis küll kõige vähem põhjust.

Muidugi ei tuleks teisest küljest eelöeldust välja lugeda EKS-i kui organisatsiooni nõrkust. Mõningail kordadel on Selts, sihikindlalt oma ülesannete täitmise poole rühkides, pidanud jätkama oma algatuste elluviimist, hoolimata tekkinud võistlusest. Töö tulemused on säärast talitusviisi hiljem õigustanud. Kirjastuslikul alal on Selts omal ajal algatanud Eesti suuremate kirjastuste koostöö mõtte, eesmärgiga vältida asjatut ja isegi kahjulikku üheaegset ühe ning sama töö tegemist mitmel pool. Kahjuks ei leidnud see algatus soodsat vastukaja ega teostamist. Üldiselt on EKS püüdnud oma tegevuspiirkonda kuuluvaid kultuurialasid viljelda harmooniliselt, täites ühtlasi neid lünke, mille tasandamine pole mitmesuguseil põhjusil jõukohane teistele koondistele või ettevõtetele või mille kõrvaldamiseks EKS leiab endal olevat suuremad eeldused. Sama eesmärgi teenistuses on ka Seltsi kirjastuslik aparaat: olles küll organiseeritud äri- lise printsiibi alusel, mis asjaolu tagab aineliste ressursside kõige otstarbekamat kasutamist, ei taotle see ometi rahalisi ülejääke nende endi pärast, vaid üksikute teoste kirjastamisest saadavad tulud tarvitatakse teiste, juurdemaksu nõudvate teoste kulude katmiseks. Sel viisil on EKS-il võimalik olnud eriti viimasel viie aasta tegevusperioodil avaldada väärtuslikke teoseid, mis kirjastusäri vaatekohalt end aineliselt ei tasu, ilma et nende koostamiseks ning kirjastamiseks oleks palutud või saadud riiklikku toetust. Loomulikult etendavad riiklikud toetussummad siiski olulist osa kogu EKS-i töös ja kirjastuslikus tegevuses. Ilma Kultuurkapitalist saadava toetuseta, mis viimaseil aastail on kahjuks järk-järgult väiksemaks kujunenud, poleks Seltsi tähtsaimate tööalade arendamine üldse mõeldav.

Vastavalt EKS-i säärasele laadile on kujunenud ka Seltsi sisemine töökorrastus: välja arvatud Seltsi büroo personaal, töötavad kõik Seltsi juhtivad organid ja toimkonnad tasuta, käsitades neile usaldatud ülesannete täitmist ühiskondliku kohustuse- sena. Isikliku ainelise huvi moment on seega Seltsi organite tegevusest välja lülitatud.

2.

Oma umb. 2000-pealise, väga mitmesugustele kutsealadele kuuluva liikmeskonnaga, süstemaatiliselt arendatud üleriigilise usaldusmeeste võrguga, Seltsi kõrgeima otsustava organi — Ase-

mikkudekoguga, mille nimestikus figureerivad tuntud nimed meie haritlas- ning teadlaskonna vanemast ja nooremast sugupõlvest, on EKS õieti ainulaadne organisatsioon Eestis. Seltsi asutajate rajatud korrastus on osutunud elujõuliseks nüüdisajani; osalt ka seetõttu on Seltsi organite töö arenenud eriti käsitledava viieaastase ajavahemiku vältel rahulikult ja stabiilselt. Seda pole kuigi oluliselt suutnud häirida ka mõned vähesed Seltsile osaks saanud halvustavad hinnangud ja kallaletungid. Rohkearvulise liikmeteperega (selle arvuline kasv ulatub 100—300-ni aasta kohta) peab Seltsi keskus sidet usaldusmeeste ja aastaraamatu kaudu; viimane saadetakse kõigile liikmeile ja pakub üksikasjalist informatsiooni Seltsi tööst ja elust. Laiemale üldsusele on määratud Seltsi ettekande-koosolekud, mida peetakse aastas 2—3, neist üks ühtlasi aastakoosolekuna, kus igal liikmel on võimalik Seltsi tegevuse kohta sõna võtta ja soove esitada; samal koosolekul toimub ka Asemikkudekogu liikmete valimine (igal aastal valitakse $\frac{1}{3}$ asemikkude üldarvust). Asemikkudekogu omakorda valib ametisse Seltsi juhatuse ja muud Seltsi organid, kinnitab aruanded ja eelarve ja otsustab muid Seltsi tegevusse puutuvaid põhimõttelisemat laadi küsimusi. Et Seltsi liikmeks võib astuda iga kultuurihuviline isik (selle võimaldamiseks on ka liikmemaks määratud äärmiselt madal), siis töötab Seltsi keskus oma lähimate kaastöölisega laialdaste ringkondade kõlbelisel toetusel ja järelevalvel. Nagu juba tähendatud, on see töö võinud areneda järjest tõusu ning stabiilsuse suunas, mis annab head tõendust meie ühiskonna intelligentsemate kihtide enesedistsipliinist ja ühistundest.

Ettekande-koosolekuist on üks olnud harilikult pühendatud ülevaateile eesti kirjanduslikust toodangust, kuna teise koosoleku ettekanded on tihti olnud seoses mõne meie kultuuriloo seisukohalt märkimisväärse tähtpäevaga. Koosolekuil peetud ettekandeis on käsitletud aga ka väga mitmesuguseid laiema ulatusega probleeme ajaloo, keele, kirjanduse jm. aladelt. Seltsi juhatuses on kõne all olnud küsimus, kuidas taas elustada üht Seltsi algusaegadest pärinevat traditsiooni — ettekande-koosolekute korraldamist teistes linnades. Mitmesugustel põhjustel pole seni sellest kavatsusest asja saanud.

Võrdlemisi intensiivne on möödunud viiel aastal olnud EKS-i osavõtt ja kaasatõmbamine kõigis Seltsi tegevusalaga kokku puutuvais eesti vaimukultuuri üritusis. Neist tuleb esijoones mainida Eesti raamatu-aastat, mille ettevalmistamisel ja organiseerimisel on Seltsil tulnud etendada silmapaistvat osa.

Seltsi enda ringkondade töö konkreetseid tulemusi raamatu-aastal tähistavad kolm suurteost — „Kalevipoeg“, „Raamatu osa Eesti arengus“ ja „Eesti ajaloo“ I köide, mis kõik said laialdase tunnustuse ja erakordselt rohke leviku osaliseks. Oma esindajate kaudu on Selts osa võtnud Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali Esinduskogu, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti Bibliograafia Asutise Kolleegiumi, Raamatufondi ja mitme teise asutise tööst. Teatud määral on EKS arendanud ka Eesti kultuurpropagandat välismail: peale 23 kodumaise teadusliku asutise ja organisatsiooni oli Selts 1936. aastal väljaannete vahetuses 31 asutisega välismail (raamatukogude, teaduslike instituutide ja ühingutega); lisaks sellele vahetab Seltsi Kodu-uurimise toimkond oma väljaandeid Tartu Ülikooli Geograafia-kabineti kaudu 77, peamiselt Euroopa, aga ka P.-A. Ühendriikide, Austraalia ja Jaapanigi teadusliku organisatsiooniga. Samuti on Selts järjekindlalt teostanud Eestit tutvustavate teoste saatmist Inglismaa, Saksamaa, Itaalia, Ungari jt. kultuurriikide suuremaile raamatukogudele. Eriti tihe on olnud ühendus väljaannete vahetuse alal Soomega.

Osalt vahetuse, osalt annetuste ja ostu teel on EKS-il kujunenud üsna soliidne raamatukogu. Rohkesti on kasvanud ka Seltsi arhiiv, mis moodustab osa Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kogudest ja sisaldab väärtuslikke materjale ¹⁾).

3.

Eelöelduga Seltsi kui organisatsiooni tegevusest skitseeritud üldpilt ei anna aga veel õiget kujutlust Seltsi tõelisest palgest. Et suuta kõigekülgsest hinnata EKS-i osatähtsust Eesti kultuurikeskkonnas, on tarvilik üldjoonteski tutvuda EKS-i keskuses toimuva sisetööga, mille tulemused suurelt osalt on küll konkretiseerunud Seltsi kirjastusliku toodangu näol, osalt aga liituvad oluliste osistena Eesti teaduse ja kirjandusliku kultuuri saavutistega, jäädes seega võib-olla sageli laiemaile ringkonnile märkamatuks.

Peale mõningaid kõikumisi omandas EKS-i sisekorrastus 1930-ndate aastate alguseks püsiva kuju. Seltsi tegevuse keskseks organiks on 12-liikmeline *j u h a t u s*, kelle allorganina toimib jooksvate küsimuste lahendamiseks ja tähtsamate asjade ettevalmistavaks läbitöötamiseks juhatuse liikmeist moodusta-

---

1) EKS-i arhiivi kohta leidub lähemaid andmeid E. B l u m f e l d t'i artiklis „Eesti Kirjanduse Seltsi arhiiv“ (Eesti Kirjandus 1935, lk. 227—284).

tav 5-liikmeline kirjastuskomisjon; kogu Seltsi tegevust koordineerib teaduslik sekretär, kes on ühtlasi Seltsi mitme perioodilise väljaande toimetaja ja kirjastusliku tegevuse ühtlustaja; Seltsi kui organisatsiooni asju ajab ja kirjastamise tehnilist käiku teostab Seltsi büroo büroojuhatajaga eesotsas. Vastavalt Seltsi teadusliku tegevuse liikidele teotsevad Seltsis neli toimkonda — kirjanduse, keele, ajaloo ja kodu-uurimise alal. Kuukirja „Eesti Kirjandus“ ja populaarteadusliku seeria „Elav Teadus“ toimetamistöö juhtimine on vastavate toimetuste hooleks. Juhatus ja toimkonnad valitakse ametisse 3 aastaks Asemikkudekogu poolt, kuna toimetuste liikmete valimine kuulub juhatuse kompetentsi.

Seltsi viljelusaladeks on olnud traditsiooniliselt keel, kirjandus, rahvaluule, ajalugu, kodu-uurimine; neile lisanduvad teaduse populariseerimine, kooli- ja noorsoo-kirjandus, bibliograafia jm.

Keele alal on käsitledava ajavahemiku kestel Keeletoimkond järjekindlalt arutanud mitmeid keelelisi küsimusi, fikseerides oma seisukohad vastavais otsuseis. On püütud ühtlustada, tegelikule keelele lähendada ja otstarbekamaks muuta keelendite tarvitamist. Seltsi suuremaid saavutisi keele alalt on kahtlemata „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ põhiosa lõpuleviimine: selle teose III (kuni Y-täheni) köide ilmus 1937. aastal. Praktilise keeletarvituse seisukohalt on samuti väärtuslik E. Muugi poolt Keeletoimkonna kaasabil koostatud „Väike õigekeelsus-sõnaraamat“, millest aastail 1933—36 ilmus 5 trükki. Peale selle on EKS kirjastanud rea eesti keele õpperaamatuid E. Muugi, K. Mihkla ja M. Tedre sulest. Neilgi raamatuil on olnud sedavõrd hea menu, et mõni neist on ilmunud juba 7. trükis; E. Muugi poolt koostatud „Lühike eesti keeleõpetus“ on aidanud tunduval määral stabiliseerida emakeele õpetamist koolides. Seltsi lähema aja tegevuskavas on A. Saareste „Eesti keeleatlase“ ja sama autori „Ideoloogilise sõnastiku“ väljaandmine; neist on esimese teose algus praegu trükis.

Kirjandustoimkond on peale jooksva töö tegelnud eriti Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipoja“ uue väljaande üksikküsimustega ja uue „Maailmakirjanduse“ seeria ettevalmistamisega. Toimkonna poolt valitud redaktsiooni-toimkonna töö tulemusena ilmuski „Kalevipoeg“ 1935. aastal väiksemas ja 1936. aastal suures väljaandes. „Maailmakirjanduse“ seeria avaldamisega tehti algust 1936. aastal. See seeria tahab pakkuda häis tõlkeis valitud klassilist kirjandust kõigist liikidest, olles tegelikult seeriakujuliseks jätkuks varem avaldatud ilukirjandusliikidele

tõlgetele, mis ilmusid üksikväljaandena. Kuigi oli ette näha, et säärane seeria ei suuda end aineliselt tasuda, on otsustatud eesti kirjanduskultuuri huvides ometi jätkata seeria ilmutamist. Esi-
algselt koostati 50-teoseline nimestik; neist ilmub igal aastal 6 köidet. Seni on seerias avaldatud Puškini, Voltaire'i, Molière'i, Poe, Tolstoi, Dickensi ja Shakespeare'i teoseid. Kirjandusloolistest teostest on Selts avaldanud M. Kampmanni „Eesti kirjandusloo peajooned“ IV (1936), A. Annisti suure uurimuse Fr. R.

Kirjanduse Maja, Aia 19.

Kreutzwaldi „Kalevipojast“ 2 osas (1935—36), koguteose „Raamatu osa Eesti arengus“, F. Tuglase „Lühikese eesti kirjandusloo“ jt.

Rahvalaule alal alustas EKS omal ajal monumentaalse seeria „Eesti rahvalaulud“ avaldamist. Pärast seda, kui sellest väljaandest oli ilmunud 2 köidet (1926 ja 1932), jõuti Seltsi ringkonnis otsusele, et kuigi väljaanne omab suurt teaduslikku väärtust, on kogu seeria selles rakendatava rahvalaulude publitseerimismeetodi kui ka avaldatava materjali hulga tõttu kujunemas niivõrd laiaulatuslikuks, et selle lõpuleviimine kestaks aastakümneid; samuti ei suudetud väljaannet küllaldaselt kindlustada majanduslikust küljest. Pealegi oleks säärase seeria tähtsus ikkagi puhtteaduslik, kuna see harilikule lugejale juba oma

möödete tõttu jääks raskesti kasustatavaks²⁾). Aastaid kestnud nõupidamiste ja küsimuse põhjaliku kaalumise järel otsustati viimaks senise seeria jätkamine katkestada ja asuda laiemate ringkondade huve paremini rahuldava „Eesti rahvalaulude antoloogia“ koostamisele ning väljaandmisele. Antoloogia sisaldaks mitmekülgse valiku eesti rahvalauludest ja moodustaks tervikuna 5 suurt köidet. Väljaandmise ja tellimise hõlbustamiseks kavatsetakse teost avaldada vihkudes; iga 5 vihku annaks kokku ühe köite. Teose koostamise eeltööd on arenenud seni üsna jõudsasti. Võib loota, et see antoloogia, mis sisaldab parima osa eesti rahvaluule rikkalikest varasalvedest, täidab teatud määral ka rahvuspedagoogilisi ülesandeid, edendades eesti rahvaloomingu kunstiliste väärtuste hindamist ja süvendades eesti rahvusliku omapära mõistmist kõigis rahvakihtides, eriti aga nooremas sugupõlves. Antoloogiagi väljaandmisel on tegemist tõsiste majanduslikkude raskustega.

Ajaloo-toimkonna tegevus on arenenud pidevalt seatud eesmärkide taotlemise suunas. Suurimaks toimkonna töösäavutiseks tuleb küll lugeda laiaulatusliku „Eesti ajaloo“ kava väljatöötamist ja esimese kahe köite valmimist. See teos leidis niivõrd soodsa vastuvõtu, et I köite esimesele trükile järgnes õige peatselt teine trükk. Kolmas köide on praegu teksil; võib loota, et sellele järgnevad neljas ja viies köide, nagu kavatsatud, aastaste vaheaegadega. Seni ilmunud kahe köite järgi otsustades kujuneb „Eesti ajalugu“ standardteoseks omal alal. Edasi on toimkonna töö viljana ilmunud J. Jensen-Olvet'i „Eesti ajaloo atlas“ (1933) ning rida keskkoolile ja gümnaasiumile määratud ajaloo-õpperaamatuid, mille autoreiks on J. Konks, A. Laar, J. Madisson, G. Ney ja P. Tarvel. On tehtud algust ka üldajaloo lugemikkude avaldamisega. Toimkonna kaastegevusel ilmunud eluloostiku „Eesti avalikud tegelased“ (1932) teise trüki eeltööd on käimas; ootuste järgi võiks teos trükki minna 1938. aastal. Veel on käsiteldaval perioodil toimkonna koosolekuil olnud arutusel rida üritusi, mille teostamist seni on takistanud materiaalsed kaalutlused, osalt aga ka asjaolu, et sobivad jõud on koormatud muude ülesannetega. Nii on pikemat aega kaalutud 3—4-köitelise üldajaloo kui ka mõningate üldajaloo tähtsamaid ajajärke käsitlevate monograafiade avaldamist; samuti on algatatud mõte asuda populaarse Eesti ajaloo koostamisele silmapaistvate isikute elulugude sarja näol. Konkreetsema ilme on omandanud

2) Lähemat andmestikku selle küsimuse kohta pakub A. Annisti artikkel „Meie rahvalaulude avaldamise võimalusist“ (Eesti Kirjandus 1937, lk. 235—249).

Eesti ajaloo allikate tõlgete, esijoones Läti Henriku kroonika kommentaaridega varustatud tõlke väljaandmise küsimus. 1941. aastal tahetakse kättejõudvaks C. R. Jakobsoni 100 aasta sünnipäevaks välja anda selle Eesti võib-olla tähtsaima rahvusliku tegelase täielik tööde kogu ja kirjad. Loodetavasti valmib samaks ajaks ka pikem, kogu vastavat ajajärku käsitlev monograafia C. R. Jakobsonist. Samalaadilised eluloolised monograafiad on kavetatud J. Hurdast ja V. Reimanist. Õpperaamatute väljaandmise töö jätkub vastavas eritoimkonnas: on otsustatud täiendada õpperaamatute sarja seevõrra, et ta rahuldaks kõigi keskkooli ja gümnaasiumi klasside tarbeid ajaloo õpetuse alal.

Kodu-uurimistöö on EKS-i vanimaid viljelusalasid³⁾. Algatatud juba enne Maailmasõda, sai see kindla korras- tuse 1920. a. asutatud Kodu-uurimise toimkonna näol. Viimase 5 aasta jooksul on toimkonnal jätkunud pidev mitmekülgsede materjalide kogumine ja korraldamine. Selle kõrval on toim- kond avaldanud koguteose „Eesti“ järjekordse (VI) köite — „Saaremaa“ (1933—34). Kuigi edasised kaks köidet on trükis, on nende lõplikku valmimist takistanud mõnede käsikirjade vii- bimine. Seejuures on aga väljasaadetavate stipendiaatide kaudu kui ka toimetajate endi poolt süstemaatiliselt kogutud materjale Viljandi-, Lääne- ja Harjumaa kohta, kuna esialgselt läbi tööta- mata on andmestiku suhtes ainult veel Järvamaa. On loota, et praeguste takistuste kõrvaldamise järel toimkonna kõnesolev suurülesanne — Eestit mitmekülgselt kirjeldava koguteose väl- jaandmine — lõpetatakse heade tulemustega lähemate aastate jooksul. Niihästi oma üldise töö kui ka teoste publitseerimise alalt on toimkonnal mõningaid kavatsusi, mis aga kindlama ilme omandavad edaspidi.

Seltsi poolt välja antav kuukiri „Eesti Kirjandus“ alustas käesoleval aastal oma 31. aastakäiku. Ajakirja sisu eest hoolitseb tegevtoimetaja kõrval 5-liikmeline toimetus, kus on esindatud keel, kirjandus, rahvaluule, rahvateadus ja ajalugu. Peale ajakirja kauaaegse tegevtoimetaja J. V. Veski lahkumist selt kohalt 1934. a. lõpul on toimetamistöö ülesanded siirdunud Seltsi teaduslikule sekretärile D. Palgi'le. Avaldades sisukaid artikleid ning ülevaateid ülalmainitud aladelt, arvustusi ja lisa- jooksvalt Eesti raamatute üldnimestikku, on „Eesti Kirjandus“ püsinud tähelepanndaval kohal meie teaduslike ajakirjade

3) Orienteeriva ülevaate tehtud tööst annab A. Luha artikkel „Kodu-uurimistöö tulemustest“ (Eesti Kirjandus 1937, lk. 249—263).

seas. Kuukirja tiraaž on viimaseil aastail osutanud tunduvat tõusu. Ajakiri on vahetuses üle 70 kodu- ja välismaa ajakirjaga.

Peale toimkondade vahel jaguneva töö, mis koosneb peamiselt seisukohavõttudest kavatsuste suhtes, kavade arutamisest ja ühtlasi ka algatamisest, on Juhatusel resp. Kirjastuskomisjonil koos teadusliku sekretäri ja bürooga lasunud kogu Seltsi tegevuskava tegelik läbiviimine ja mitmed üritused on teostatud ka ilma toimkondade kaasabita. Käsiteldaval ajavahemikul on Selts kirjastanud mitmed teosed kirjanduse, filosoofia, kunsti-ajaloo, bibliograafia jm. aladelt. Esikohal on siin kaks suurt sarja — „Elav Teadus“ ja „Suurmeeste Elulood“, mis mõlemad ilmuvad perioodiliselt, esimene 12, teine 6 numbrit aastas. Alustanud ilmumist 1932. aastal, on „Elav Teadus“ jõudnud käesoleva aasta novembriks 68. numbrini. Seda sarja võib õigustatult nimetada üheks elulisemaks ja väärtuslikumaks vahendiks teaduse populariseerimisel. Iga raamat sellest sarjast moodustab omaette terviku, kuigi mitme raamatu vahel sisuline seos ei puudu. Mis puutub üksikraamatute autoreisse, siis on järjest kasvanud algupäraste teoste arv ja seega kodumaiste autorite osatähtsus. Sarjas leiavad käsitlust niihästi teoreetiliste teaduste alale kui ka praktilisse elukorraldusse kuuluvad küsimused. „Suurmeeste Elulugude“ sarjas, eriti viimaseil aastail, leidub elulugusid peamiselt eesti autorite sulest. Lisaks maailma väljapaistvaile ja kogu inimkonna arengut juhtinud isikuile toob seeria võimaluste kohaselt ka eesti suurmeeste elulugusid. „Suurmeeste Elulugude“ arv on jõudmas 40-ni.

Mitmete kavatsuste teostamist on Seltsil tulnud edasi lükata aineliste võimaluste puudusel. Üks sääraseist kavatsustest on siiski lähemas tulevikus teoks saamas: see on nimelt suurte sõnastikkude väljaandmine. On sõlmitud kokkulepped vastavate eriteadlastega inglise-eesti, vene-eesti ja rootsi-eesti sõnaraamatute koostamise suhtes, kusjuures esimene neist peale 2 aastat kestnud eeltöid on juba trükki minemas. On kaalutud ka läti-eesti ja eesti-läti, ungari-eesti ja itaalia-eesti sõnaraamatute väljaandmise võimalusi. Muist kõne all olnud teoseist võiks veel nimetada „Maailma Vallutajate“ nimelist geograafilist seeriat ja „Kalevala“ tõlget. Eesti vanemate autorite töid on viimaseil aastail ilmunud üksikuid (viimastena Kreutzwaldi „Kalevi-poeg“ ja A. Saali „Vambola“). Lähemal aastail kavatsetakse seda ülesannet edasi viia vähemalt samal määral. Noorsoo- ja lastekirjanduse alalt on praegu valmistusel illustreeritud seeria eesti muinasjutte.

Lõpuks veidi statistikat EKS-i tegevusest.

Aastail 1932—36 on kirjastatud 142 teost (siia hulka ei ole arvatud ajakiri „Eesti Kirjandus“, EKS-i aastaraamatud ja kaart „Eesti muistse iseseisvuse-aja lõpul XIII saj.“), mis kokku annavad 24 638 lehekülge. Keskmise lehekülgede arv aasta kohta on seega umb. 5000. Neist moodustavad teaduslikud ja populaarteaduslikud teosed 86%, ilukirjanduslikud 14%. Algupäraseid teoseid oli arvult 104 ehk 73%, tõlkeid 38 ehk 27%.

Möödunud viiel aastal on EKS-i ümber koondunud tegelaskond püüdnud jõudumööda edasi viia Seltsi senist tegevust kui ka algatada uusi ideid ning teostada uusi üritusi. Rohkel määral on see ka õnnestunud; kuid peab möönma, et paljugi on veel teha, nagu see selgub vahest ka ülaltoodud põgusast ülevaatest. Kuigi kõnesolevasse ajajärku langenud majanduskriis mõnevõrra pidurdas Seltsi tegevust, suudeti saadud toetuste kui ka Seltsi enda summade ettevaatliku, otstarbekohase ning kokkuhoidliku kasutamise teel siiski vältida suuremaid raskusi. Võiks lõpuks märkida, et 1936. aastal Selts teostas ammuse oma kodu asutamise kavatsuse: koos Eesti Kirjanikkude Liiduga asus EKS oma majja (Aia t. 19), mis oli juba varem omandatud Kultuurkapitali vastutuleliku laenu varal.

R. Kleis.

EESTI VANEMATE AUTORITE TAASELUSTAMINE.

Nagu igal inimesel on oma saatus, nii on see ka igal kirjandusteosel: üks leiab tunnustust varem, teine hiljem, kolmas ei kunagi. Kuidas see saatus kujuneb, seda ei saa silmapilgul ette aimata. Üks teos äratab ilmudes suurt tähelepanu ja sünnitab elevust ning kõmugi, kuid see kestab ainult lühikest aega ja siis kaob teos vaatepiirilt. Teine ei ärata ilmudes mingit erilist huvi, hiljem aga võidab ta enesele püsiva koha nii elus kui kirjandusloos. Vähe on juba niisuguseid teoseid, mis kohe ilmudes äratavad suurt tähelepanu ja mis ka hiljem jäävad esirinda. Kõik oleneb teost kandvaist väärtustegureist, elulistest ja kunstilistest tõdedest, mis ulatuvad üle silmapilgu ja aja, kuid mida ei osata alati oleviku pisihuvide ja arusaamiste ringis näha ega hinnata. Alles selle teose kohta, mis ajasõelast läbi pääseb, võib öelda, et seal peitub väärtusi, mis on olevikust üle ulatuvad. Teosed, mis on liiaks oleviku eluhuvidega seotud ja on rajatud päevakajadele ja haihtuvaile ajaküsimustele, kaovad ühes oma ajaga. Mida tihedam on ajasõel ja mida tundlikum ajakaal, seda jäädavam on püsima jäänud teose väärtus voolavas elus.

Eespool öeldut arvestades võime jagada kirjandusteosed kahte liiki: ühed, mis äratavad ilmudes tähelepanu oma kulutulelise aktuaalsusega, kuid mis kahvatavad ühes selle oleviku minevikuks muutumisega, ja teised, mille juures ei ole oluline, kas nad äratavad ilmudes erilist tähelepanu või mitte, vaid tähtis on, et nad sisaldavad aateid ja aineid, mis on jäädava olemusega, ideesid ja probleeme, mis ei olene üksnes ajaraamest, üksikuist inimpõlvedest ega kirjandusvooludest. Niisugused teosed kanduvad ajast aega, põlvest põlve ja voolust voolu. Neil on igale ajale, igale sugupõlvele ja igale kirjandusperioodile oma sõna öelda. Kas seda sõna alati kuulatakse, see on iseküsimus. Esi-messe liiki kuuluvail teoseil on harilikult ainult ajalooline ja kirjanduslooline tähtsus, teise rühma kuuluvail on peale üldise ajaloolise ja kirjandusloolise väärtuse veel ka eluline ja alaline tähtsus. Teise liiki kuuluvaid teoseid võiks nimetada klassilisteks, tarvitades seda sõna kirjandusliku väärtusastme mõttes.

Peale nimetatud kahe on olemas veel kolmas, õige suur liik teoseid, millel ei ole ei ajaloolist ega kirjandusloolist, ei elulist ega alalist tähtsust. Need on kirjanduslikud hallivatimehed, kiretud ja hingetud, harilikud ja igapäevased, iseloomutud ja kahvatud, teisi jäljendavad ja käidud teid tallavad, ilma isikupärase sisu ja vormita teosed. Säärased teosed kaovad jälgi jätmata ühes selle ajaga, mis on neid tootnud. Neid vaevalt mainib oleviku arvustus nagu möödaminnes, tehes seda tihti üksnes kirjanduslikes aastaülevaateis, kui ta sedagi teeb, ja see on kõik. Need teosed moodustavad ajaviitekirjanduse, nad ei ole säärastena ei elu ega loovat kirjandust edasi viivad. See on rohkem negatiivne kui positiivne sõnaline toodang, millel puudub kunstiline väärtus.

Mis siin on öeldud üldiselt, on maksev iga rahva kirjanduse kohta eraldi. Kuigi nii mineviku kui oleviku kirjandust moodustavad ühelt poolt teosed, millel on ainult ajalooline ja kirjanduslooline tähtsus, ja ka teosed, millel on peale ajaloolise ja kirjandusloolise väärtuse veel eluline ja alaline väärtus ja tähtsus, s. t. teosed, mis ei kujuta ega kajasta mitte üksnes oma aja elu ja olustikku ning inimesi selle aja raamides, vaid teevad seda perspektiivis, mis on üle aja ja kitsa oleviku ulatuv, kajastavad elu seda olemust, mis on alati kehtiv, viivad elu ja inimesi edasi igal ajal, nii minevikus kui olevikus ja ka tulevikus. Seejuures ei taga mitte üksi sisulised väärtused säärastele teostele püsivat ning jäädavat kohta, vaid ka vormilised väärtused. Nende vormgi tõuseb suurele täiusastmele, mistõttu need teosed ei kannu mitte üksi psühholoogilisi ja ideestikulisi põhitõdesid, vaid ka estee-

tilisi ja kunstilisi põhiväärtusi. Sellistena ei esine need teosed mitte üksi kultuuri tähistena ja teenäitajaina, vaid ka alatasa uusi vaimseid väärtusi loovate teguritena.

Sellest kõigest järgneb, et need teosed ei pea kuuluma mitte ainult omale ajale, vaid kõigile aegadele: seda, mis neil on öelda omale ajale, on neil öelda igale ajale. Nende ülesanne ei ole mitte seista iluesemetena ning mineviku dokumentidena raamatukappides ja riuleil, vaid nad peavad olema lugejate ringis, kus nad pidevalt elu kujundavad ja edasi viivad.

Oma kirjanduse parimate saavutiste uuestiavaldamise eest kannavad kõik rahvad hoolt ja peame meiegi kandma, sest sellega elustame minevikus loodud püsivaid väärtusi ja rakendame nad elavana ja loovana oleviku elu ja kunsti arendamise ja kujundamise teenistusse. Iga rahva mineviku kunstiväärtused on ka ta oleviku au ja uhkus, ning iga rahva kohus on selle eest hoolt kanda, et need väärtused ei oleks mitte peidetud muuseumidesse, vaid esineksid elavana ja oleviku inimpõlve edasi kandvana.

Kuid mitte ainult neid teoseid ei tule uuesti välja anda, vaid teises järjekorras ka niisuguseid, millel on üldiselt ainult kirjandusloolist väärtust. Tõsi, neil ei ole enam otsest tähtsust oleviku elu ega kunsti kujundamisvahendina, kuid sümbolne rahvuskultuuriline tähtsus on neil ometi ja seega kaudne elulinegi väärtus. Kajastades oma aja elu ja kunsti, nad aitavad kaasa ka tänapäeva elu ja kunsti kujundamisele, mis esineb paremana ja kõrgemana just seetõttu, et oleviku elu ja kunst põhinevad mineviku omadel ja on võinud sealt edasi areneda, kus mineviku omad seisma jäid. Kaudselt mõjustavad seega mineviku kirjanduse saavutised selles osas ka olevikku. Seepärast on niisugustegi, ainult ajaloolise ja kirjandusloolise tähtsusega teoste väljaandmine õigustatud ja kui veel rohkem öelda, täiesti vajalikki.

Edasi küsime: missugusel kujul peab mineviku kirjanduse väljaandmist teostama? Seda praktiseeritakse põhiliselt kahel kujul. Ühed väljaanded on teaduslikud, teised rahvalikud. Mõlemad väljaanded on vajalikud. Teaduslikus väljaandes jääb teostele esitrüki või autori poolt viimasena avaldatud trüki sisuline, stiililine ja keeleline kuju ja väljaanne kommenteeritakse asjatundlikult. Sääraseid publikatsioone tarvitatakse eeskätt kirjanduse spetsialistide ja asjaarmastajate poolt. Nii vajalikud kui teaduslikud väljaanded ka on, on ometi vajalikumad rahvalikud väljaanded, mis on määratud laiemale lugejaskonnale enesearendamiseks ja hariduse süvendamiseks elukujundamise ja kunstikasvatuse arendamise suunas. Sellised väljaanded peavad kohandatud olema lugeja arenemisastme ja kultuuritasemega,

muidugi seevõrra, kui ei kannata selle all teoste koostus oma põhilises loomuses. Rahvalikkude väljaannete puhul kohandatakse teoseid mitmeti oleviku oludega. Neis võetakse tihti ette mõningaid muudatusi nii sisus, stiilis kui keeles. Sisus selles mõttes, et seda tuleb tihtigi lühendada, teha väljajätmisi, mõned osad esitada kokkuvõtete ja ümberjutustuste teel jne. Keelt tuleb kohandada oleviku rohkem arenenud keelega, parandada ilmsed vead ja ümber muuta vananenud keelevormid ja sõnad. Kõige vähem võetakse muudatusi ette muidugi stiilis. Sellesse jäetakse võimalikult esialgne kuju. Üldiselt maksab nõue, et peab ette võtma ainult neid muudatusi, mis on paratamatult hädavajalikud.

Aja ja olustiku, miljöö mõistmiseks, milles teos on sündinud, lisatakse tavaliselt juurde lühike kirjaniku elukäigu kirjeldus, mis toob kirjaniku inimlikult lugejale lähemale, ja lühike kirjanduslooline sissejuhatus ja hinnang. Ka antakse teosele ajakohane välimus ja illustreeritakse seda illustratsioonidega. Sellised heas ning maitsekas väljaandes avaldatud mineviku kirjanduse saavutised äratavad kahtlemata huvi ja leiavad suurel arvul lugejaid, eriti kirjandushuviliste juures.

Peale vanema kirjanduse teaduslike ja rahvalikkude väljaannete praktiseeritakse veel koolikirjanduslike väljaandeid, mis erinevad mõnel määral nii teaduslikest kui rahvalikest väljaandeist, üldiselt aga on väga lähedased rahvalikele väljaandeile. Koolikirjanduslikud väljaanded on määratud õpilastele lektüürriks koolis ja kirjandusloo kursuse läbivõtmise vahendeiks. See tõttu nad vajavad rohkem teaduslikku täpsust kui rahvalikud väljaanded, mitte aga selles ulatuses kui puhtteaduslikud. Üldiselt aga sobivad rahvalikud väljaanded ka koolikirjanduslikeks ülesandeiks.

Kui heidame põgusagi pilgu oma mineviku kirjandusele, siis näeme kohe, kui palju sealt peaks kuuluma taasväljaandmisele. Tõsi, selles suhtes on meil palju ära tehtud, kuid mõndagi seisab veel tegemata või on tehtud halvasti ja ebasüsteemiliselt.

Meie vanem kirjandus, millest peaks kuuluma teoseid rahvalikkude väljaannete jaoks, algab õieti piibliga. Kuid selle teose väljaandmise pärast ei tarvitse meil muret olla, sest selle eest hoolitsevad eriasutised. Eriti põnevusega ootame selle teose põhjalikult parandatud ja uuendatud väljaannet teose 200 aasta juubeli puhuks 1939. a.

Vanemast kirjandusest peaksid kuuluma uuestiväljaandmisele rahvalikkude väljaannetena kogu valitud rahvalaule, kogu valitud rahvamuinasjutte, valik vanemat lüürikat, valik vanemaid pisijutte ja O. V. Masingu kogutud teosed. Romantilisest kir-

jandusest peaksid kuuluma väljaandmisele Fr. R. Faehlmanni, Fr. R. Kreutzwaldi, L. Koidula, E. Bornhöhe, K. E. Söödi ja A. Haava kogutud teosed illustreerituna ja kauni välimusega väljaandeis. Realistliku voolu kandevarana esineksid Juh. Liivi, A. Kitzbergi, E. Vilde, E. Särgava ja J. Mändmetsa kogutud teosed valikus. Uuema kirjanduse kandeteoseid ei ole põhjust enam nimetada; need on niikuinii kõik veel saadaval. Seda vähem on põhjust neid hakata loetlema, et nad ei ole veel kõik ajasõelast läbi käinud ja et paljude kohta on kirjandusloo otsus alles tegemata. Vanema kirjanduse äsjamainitud kirjanduslikel teoseil on ajaloolise ja kirjandusloolise tähtsuse kõrval kindlasti ka alalist elulist väärtust. Neid teoseid ei ole palju, kuid mitmeist puuduvad meil ometi ajakohased ning sobivad rahvalikud väljaanded.

Palju suurem on aga nende kirjanikkude ja autorite arv, kelle teostel ja toodangul ei ole enam üldist püsivat väärtust. Siia kuuluvad meie vanemast kirjandusest oma toodanguga sellised nimed kui F. Arvelius, Fr. R. Willmann, J. W. L. Luce, R. Holtz, P. Manteuffel, Suve-Jaan ja J. V. Jannsen, romantilisest kirjandusest F. Kuhlbars, J. Hurt, C. R. Jakobson, M. Veske, A. Reinwald, J. Pärn, J. Bergmann, Jakob Liiv, J. Tamm ja A. Saal. Kuigi nende autorite kogulooming ei tarvitse kuuluda väljaandmisele, siis valik nende teostest tuleks ometi teostada ja välja anda.

Realistlikust voolust alates kuuluksid sisse rühma paljud teosed ja neid kõiki siin mainida pole võimalik, niisamuti uue-
mast kirjandusest.

Kui veel esimese rühma juurde tagasi tulla, siis peaks eriliselt välja tõstma ja eriti luksuslikult ja illustreeritult välja andma piibli, valiku rahvalaule, valiku muinasjutte, valiku Fr. R. Kreutzwaldi jutustusi, „Kalevipoja“ (mis on juba olemas), kogu L. Koidula luuletusi, kogu K. E. Söödi luuletusi, kogu Juh. Liivi luuletusi, A. Kitzbergi „Libahundi“ ja E. Vilde „Mahtra sõja“.

Kui nüüd küsida, mis on meil meie vanema kirjanduse taas-elustamises ära tehtud, siis peab ütleva, et mitte just vähe, nagu juba tähendatud; iseküsimus on, kuidas. Selles viimases küsimuses on sellekohastele väljaannetele mõndagi ette heita, eriti süsteemi ja ühtluse puuduse, raamatute välimuse kui ka teoste sisu, keele ja stiili redigeerimise suhtes. Eespool toodud alustest ja seisukohtadest lähtudes on kõige rahuldavamalt Eesti Kirjanduse Selts eesti vanemate autorite uuestiväljaandmist viljelnud.

Meie vanema kirjanduse taaselustamise ja oleviku ellu rakendamise suunas on Eesti Kirjanduse Seltsil kõige suuremad teened. 30 aasta jooksul on EKS tähelepandava töö ära teinud. Seda ei saa keegi, ka kõige suurem vastanegi, tunnustamata jätta.

Eesti vanemate autorite uuestiväljaandmist on Eesti Kirjanduse Selts püüdnud teostada pidevalt ja vajaduste raamides. Eeskätt on püütud taas elustada neid teoseid, millel on kirjandusloolise tähtsuse kõrval veel olevikulistki tähtsust ja väärtust. Teises järjekorras on aga suurel arvul ka neid teoseid taas elustatud, millel on ainult kirjanduslooline ja minevikuline, seejuures aga ometi rahvussümboolne tähtsus.

Enne iseseisvumist ilmus ainult osa raamatuid, mida Selts trükki toimetas, Seltsi enda kirjastusel. Teine osa ilmus teiste kirjastuste kulul. Kokku on Seltsi toimetusel, aga teiste kirjastuste kulul ilmunud 1936. a. lõpuni 15 vanema kirjanduse teost ja sama aja jooksul Seltsi enda kirjastusel 51 teost, kokku 66 teost. Kõige rohkem ilmus teoseid iseseisvusaja alguspäevil. Viimaseil aastail on eesti vanemate autorite uuestiväljaandmine tunduvalt vähenenud vastavalt tarviduste vähenemisele ja ümberkujunemisele. Kavas (ja osalt juba käsikirjas valmis) on aga rida uusväljaandeid, nagu J. W. L. Luce, O. V. Masingu, C. R. Jakobsoni jt. teosed.

Tähtsamate vanemate autorite väljaannetena figureerivad Eesti Kirjanduse Seltsi toimetiste seas K. J. Petersoni laulud, F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ luksuslikus väljaandes, L. Koidla luuletused kahes väljaandes, A. Haava luuletuste kogu, K. E. Söödi valimik „Aastate kajastus“, A. Saali ajaloolised jutustused jne.

Eriti vanemate autorite loomingu uuestiväljaandmisega on Eesti Kirjanduse Selts loonud tihedamad sidemed meie vaimse mineviku ja oleviku vahel.

J. Roos.

KAAREL LEETBERG 70-AASTANE.

1.

14. (26.) nov. pühitseb meie vanema põlve keeleteadlane *cand. phil.* Kaarel Leetberg oma 70. sünnipäeva. Pikemat sõnavõttu sel puhul ei õigusta mitte üksnes juubilar seniine osa eesti avalikus elus tegeliku keelemehena, avaliku tegelasena, tõlkijana ja pedagoogina, vaid eriti see, et välisest stabiilsusest hoolimata süvenenud keelekriisist ja nooremate uurijate töödest tõmmatud

koordinaadid kipuvad praegu ikka enam ja enam lõikuma punktis, mis on väga lähedal Leetbergi õigekeelsuslikkude vaadete tuumale. Ja näib koguni, et keeleuurija, keda on avaliku tegevuse algaastaist peale peetud vanameelseks ja ajast mahajäänuks, kelle vaadete üle on isegi halvakspanevalt muiatud, keda on arvatud isemeelseks, sest et ta hoolimata välistest tingimustest pole

K. Leetberg.

kunagi raugenud ründamast väärautoriteete ja väärvaateid keeleküsimumstes, näib, et selle mehe tõekspidamised on tõusmas noorte kriitiliste teadlaste mõtete tulipunkti.

Kaarel Leetberg sündis 14. (26.) novembril 1867 Haljala kihelkonnas, Vihula vallas. Ta isa oli Armi karjamõisa rentnik. Koolis käis Rakveres, hiljem Peterburis Anna gümnaasiumis. 1889 astus Tartu ülikooli, kus õppis võrdlevat, s. t. indo-euroopa

keeleteadust. Ülikooli lõpetas ta a. 1893 *can. phil.* astmega. Üliõpilaspõlve algaastail kuulus ta EÜS-i liikmesperre. Pärast mitmeid lühemaajalisi ameteid võttis ta kodukooliõpetaja koha Peterburis, mis ametis oli 1897—1915. Samal ajal oli ta väga tegev seltskondlikult, oli Peterburi Eesti Heategeva Seltsi esimeheks, kursuste juhatajaks ja Eesti Kirjanduse Seltsi üks agaramaid liikmeid, pikemat aega abikirjatoimetaja ametis. A. 1915 kolis L. üle Rakveresse, kus sai 1917 eesti keele õpetaja koha poeglaste gümnaasiumis; 1922 sai ta sama kooli direktoriks. Koolide koondamisega a. 1931 kadus L. koht, veel oli ta 2 aastat ühendatud Rakvere Ühisgümnaasiumi eesti keele õpetajaks ja läks siis a. 1933 pensionile. Elab praegu Rakveres. Praeguse tähtpäeva puhul valis R. gümnaasiumide vilistlaskogu L. oma esimeseks auliikmeks.

L. kõige tähelepandivamad tööd on: „Keeleparandamine“ („E. Postim.“ tead. eralisa 1904, nr. 24—42); „On Stahl plagiaator“ (ibid. 1904, nr. 13, 15, 19); „Pea ja pää“ (E. Kirj. 1908, lk. 10—16, 133—135); „Mispärast on emakeel armas“ (E. Kirj. 1910, lk. 8—15); „Peterburi Eesti Kooli Selts 1885—1900“ (Peterb. 1910); „Leedu-Läti sõnad Eesti keeles“ (EKS-i aastar. III, lk. 45—51); „Kui pikalt on Kalevipoeg rahva luuletus“ (Peterb. 1911); „Uue Testamendi parandatud ümberpanek“ (E. Kirj. 1912, lk. 430—50); „Keele rikastamisest“ (E. Kirj. 1913, lk. 433—44); „Eesti deklinatsiooni jäutus“ (E. Kirj. 1916, lk. 249—59, 281—91); „Eesti deklinatsioon“ (Pärnu 1919, 16 lk.); „Eesti konjugatsioon“ (Rakvere 1918, 19 lk.); „Eesti keele grammatika“ (Tallinn 1921, 80 lk.); „Eesti sõnade tuletus“ (Rakv. 1921); „Eesti lauseõpetus keskkoolidele“ (Rakv. 1925, 89 lk.); „Äpardanud keeleuuendus“ (Rakv. 1927, 56 lk.); „Eesti keele sõnade järjekorrast“ (E. Kirj. 1933, lk. 8—22, 62—76); „Na-kaasus on halb ja tarbetu“ (E. Kirj. 1934, lk. 362—374); „Juure või juurde“ (E. Keel 1934, lk. 110—113); „Koidula kurb saatus“ (Rakv. 1935, 91 lk.); „Uue Piibli keelelikud puudused“ (Rakv. 1936, 71 lk.); „Mõned vastu-seletused Johannes Aaviku „Õigekeelsuse õpiku“ vastu“ (Rakv. 1937, 127 lk.). Peale selle on ilmunud mitmeid lühemaid artikleid ajakirjades ja ajalehtedes.

Kahe eelviimase teose juurde ei saa hiljem lähemalt tulla, sellepärast on otstarbekohane neid juba siinkohal tutvustada. „Koidula kurb saatus“ arvustab Koidula väljaandeid „Kogutud luuletusi“ ja „Valitud laule“. Teine raamat, „Uue Piibli keelelikud puudused“, on sihitud H. Põllu poolt avaldatud uue piiblitõlke proovitrüki (1936) vastu. Näidetega rohkesti varustatud arutlus näitab lugejale, et H. P. tõlge, kuigi see on kuulutatud

piibli tänapäevamaitsele vastuvõetavaks tegijaks ja senise vigase kirikukeele äraõiendajaks, ei jakska enda peale pandud ülesandeid ometi mitte täita ja et teda tuleb äpardunuks lugeda.

Peale nende teoste on L. trükki toimetanud „Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahetuse“ (I—II, 1910—1911), tõlkinud B. Rusowi alamsaksakeelse „Liivimaa kroonika“ (I—II, 1920—21), „Lühikesed jutud“ (1906), mis sisaldab peam. Päivärinta, Aho ja Tolstoi jutustusi, ja Tolstoi „Mitte väes, vaid tões“ (1916).

Nagu juba tähendatud, oli L. omal ajal väga aktiivne EKS-i tegelane. Ta on olnud pikemat aega juhatuse liige, osa võtnud toimkondadest, eriti keeleteoimkonnast, ja pidanud hulga ettekandeid üldkoosolekuil. Nimetada võiks ettekandeid Koidula ja Kreutzwaldi kirjavahetusest, keele rikastamisest ja laensõnadest eesti keeles.

Erilist tähelepanu väärrib L. teos „Kui pikalt on Kalevipoeg rahva luuletus?“, mis on „Kalevipoja“ 50 a. juubeli pidustustel 1911 Peterburis peetud kõne äratrükk. See kõne äratas samas pidumeeleolus kui ka hiljem väga suurt pahameelt. Nimelt väitis L., et „Kalevipoeg“ suure ja representeeriva rahvusteosena on pettekuju, sest 1) pole olemas rahvalaulu Kalevipojast, 2) eeposesse toodud ehtsad laulud on kunstlikult juurde kistud ja ära võltsitud, 3) täiesti isetehtud laulud (kas rahvajuttudest või vabast fantaasiast) ei kannata kriitikat tõelise rahvalaulu seisukohalt, 4) Kalevipoeg kui karakter ja rahvakangelane on vastuoksuslik, mannetu, naeruväärne ja terve eepose kunstiline väärutus on väga väike.

Need mõtted olid muidugi väga ebameeldivad selleaegsele Kalevipoja-romantikale, kuigi oli juba varem näidatud, et „Kalevipoeg“ ei ole valdavas osas mingi rahvalaul¹⁾). Kirjanduskriitiliselt seisukohalt oli aga L. kõne täiesti uudislik. Kõne tagajärjeks oli ühelt poolt see, et vanad sõbrad ei andnud kõne pidajale mõnel ajal tervituseks kätt, teiselt poolt aga ka see, et eesti kirjanduse ajalugu vabanes mitmeks aastakümneks üleva ja puutumatu „Kalevipoja“ kummitusest, kuni ta uute uurimuste poolt jällegi teatud määral endisse ausse on tõstetud. Sel puhul õpiti muide tundma L. kui meest, kes hoolimata üldsuse ootusest ja senistest autoriteetidest julgeb oma põhjendatud tõega välia tulla.

Selle osaga L. tegevusest on kõige parem ühendada juubilari iseloomustust pedagoogina, et siis üle minna tema keeleteadusliku töö lähemale vaatlusele. Ka oma õpilastele on L. alati sisen-

1) U. K a r t t u n e n, Kalevipoegin kokoonpano, Helsinki 1905.

danud isemõtlemise julgust ja aktiivset autoriteetide kriitikat, ja seda mitte traktaadi kujul, sest selleks ei olnud L. tunnis üldse mahti, vaid ainuüksi oma elava eeskujuga. See kindel kriitikating, mis sunnib enne uskumist kõiki mõtteid järele proovima ja siis iseseisvalt otsuseid tegema, millele liitub sisemine ausus, julgus oma arvamise avaldamiseks ja kaitsmiseks, on jätnud õpilastesse kõige sügavama mälestuse²⁾. Mis õieti on tähendanud L. inimesena oma õpilastele, selgub E. Roone tunnistusest: „Ja kõige selle mälestusmaailma heledamaks kujukse jääb mulle alaliseks vana ja auväärne direktor Karl Leetberg, kellega üksainus kord kogu kooliaja jooksul ajasin juttu nagu hea sõbraga, õieti kõneles küll tema, minuga nagu noore sõbraga: see oli siis, kui ühe kirjatöö järgi, milles kirjutasin oma viletsast elust, ta mind oma kabinetti kutsus ja mulle kinkis kümme krooni...“³⁾.

2.

Juba 1904 ilmunud töö „Keeleparandamine“ puhul on „E. Postim.“ teadusliku erilisa toimetus juurde lisanud märkuse: autori kirjaviisi muutmata, mis märkus on tabanud paljusid hili-semaidki töid, kui just pole vastupidist märkust. Juba siis räägib autor „läilast keelemoonutamises“, mis valitses selle aja publikatsioonides ja mis tegi vastikuks nende lugemise. Juba selles töös esinevad väga väljakujunenult kõik põhimõttelised väited keeleuuenduse, s. t. E. Kirjam. Seltsi (Hurda), Hermannii ja Grentzsteini tegevuse vastu, mis esinevad ka hilisemates töödes — nüüd juba suuruundajate-muutjate Joh. Aaviku ja J. V. Veski ja nende pooldajate vastu. Juba „Keeleparandamise“ moto oli: „Rooga keedetakse 10 aastat, rahvas peab niikaua nälgima“, sama tarksõna on ka 23 aastat hiljem ilmunud „Äpardanud keeleuuenduse“ motoks. Kuidas seda seletada? Kas on see enesesse kivistumine või jonnakas isemeelsus või koguni asja ette läbinägemine, keeleprintsipiaalne kindlus, mis ei lase end kõrvale juhtida juhuslikkudest reklaamlehtedest, vaid annab endale igal momendil aru keele olemusest, keele tarvidustest ja keele aremise-arendamise võimalustest?

L. vaatleb keelt kui orgaanilist elu, mis areneb elava looduse seaduste järgi, mispärast ka keele kui jumala-anni mehaaniliste vahenditega parandamine võib ainult rikkumine, loomuliku olukorra hävitamine olla⁴⁾. L. on selle põhimõtte järgi absoluutse

²⁾ Vrd. R. Nurkse, K. Leetberg 65-aastane (E. Kirj. 1932, lk. 578).

³⁾ Rakvere gümnaasium ja keskkool 1912—1937. Rakv. 1937, lk. 183.

⁴⁾ Vrd. Keeleparandamine, „E. Postim.“ tead. eral. 1904, lk. 81; Äpard. keeleuuendus, lk. 41; Uue Piibli keel. puud., lk. 34.

järjekindlusega vastu astunud kõigile, kes lähtuvad mitte loomulikust eesti keelest, vaid eesti keele puudustest ja usuvad endasse, et nad on õigustatud olevat keelepruuki kui loomuliku arengu saadust muutma ja parandama.

Ometi ei eita L. keele teadliku arendamise tarvet ega võimalust. Kuid keelt arendagu mitte kunstlik urgitsemine, vaid spontaanne looming, kus iga üksik keeletarvitaja peab aktiivselt püüdma iga lauset oma kõnest võimalikult paremini väljendada, sest kui rääkija tarvitab oma kõnes mõnd uudislikku keelekuju, mis ometi on keelekohane ja mis on tingitud sellemomendilisest tarvidusest ja sobivusest, siis paneb seda juba kuulaja tähele ja tarvitab ka, jällegi mitte mingist keelearendamis-püüdest, tuleviku-keele pärast, vaid ainuüksi selleks, et ta sellemomendiline lause parem, kuulajale mõnusam oleks. See on õige ja ainuvõimalik keelearendamine. „Keel peab sündima elavas keeles eneses. Kui keegi kirjanik loob, siis loob ta iseenele, aga mitte keelele“⁵⁾, ometi on ta sellega kõige suurem keelearendaja, sest „hea rääkimine annab hea keele“ (Äpard. k.-u., lk. 51).

Kõik sõnad, mis ei ole välja kasvanud loomulikust kõnest, on võõrkehad keelele ja nende tarvitaja peab salgama maha oma loomuliku keeletunde. Leksikaalselt korralikult räägib ainult see, kes annab iseenele esiteks täpselt aru oma mõttest ja laseb siis „keelt ennast rääkida“, sest „kui mõte selge on, siis on ka sõna iseenesest käes, sest mõte on juba sõnaga mõeldud“⁶⁾. Kui luuakse uus sõna, siis peab ta kohe algusest peale tunduma nii omane, et mingi raskuseta järele rääkima meelitab, sest „rippuvaid uuendusi ei saa olla. Hea uuenduse keel esimesest ütlemisest kohe võtab omaks“⁷⁾.

Muidugi ei ole ükskõik, kas räägivad piimanaised omavahel „paremini rääkimise tahtega“ või see, kelle sõnu kuuleb kogu rahvas. Sellepärast on tähtis, et need, kelle käes on avalik sõna, poliitikamehed, ajakirjanikud, õpetajad ja eriti kirjanikud, hoiaksid oma keeletunde valvsa, et nad iga sõna, iga lause juures kaaluksid keeliselts ainult seda, kuidas on ütlemine käesoleval puhul parem, ega alanduks koolipoisiks igal sammul „spetsialisti“ nõu küsimisega⁸⁾. Nii tekib vankumine ja kindlusetus, kuid tekib ka elu. Ja kui keel kindel on, kõik ütlemised ette val-

5) EKS-i aastar. I, lk. 80.

6) „E. Postim.“ tead. eral. 1904, lk. 165.

7) Mõned vastusel. J. Aaviku „Õigekeels. õp.“ vastu, lk. 117.

8) EKS-i aastar. II, lk. 78; Mõned vastusel. J. Aaviku „Õigekeels. õp.“ vastu, lk. 116; vrd. ka R. N u r k s e, Eesti keele sõnade järjekorrast, „E. Kirj.“ 1929, lk. 382.

mis, siis on ta surnud. Sellepärast oleks ka täiesti vale Joh. Semperi arvamine, et keelemees tehku keel kirjaniku tarvis valmis, et kirjanik oleks siis oma loominguks vaba (Keelekultuur I, lk. 6), sest kirjanduslik looming on ühendatud sõnalise avaldusega, s. t. teda ei saa lahutada keelelisest loomingust.

See oleva keele, rahvakeele absoluutne tunnustamine viib grammatiliste normide ignoreerimisele. Ka enda tegevuse kohta ütleb L.: „Seega siis ainult seletusi, kuda keel on, olen anda tahtnud, mitte eeskirju ja reeglid, kuda teinemees rääkima peab, sest seda, arvan, kui tema ise räägib, siis ka tema, ise teab, kuda“⁹⁾. On selge, et kui ei ole meil „fikseeritud kirjakeelt“, mida kõik tarvitama peavad, siis ei ole kahju sellest üleliiga suur, sest vankumised saaksid olla ikka ainult pisiküsimustes, kasu aga mitmeti. Vähemalt teatud määral peab võistlus vaba olema, selle vabaduse määra piirab tegelik elu ise. Igatahes on grammatikatel ja grammatikutel küllalt karuteeneid eesti keeletundmusele ja sellega eesti keele arenemisele, nagu me L. üksikmõtete vaatlusele tulles näeme.

Vaba võistluse hävitamise kõrval on normeerimisel halbuks see, et normeerijadki võivad eksida. On võimalik, et normeeriv organ mingil valesti mõistetud põhjusel sanktsioneerib normi, millel pole kirjakeeles mingit elujõudu. Ja selle tagajärjeks on armetu hüplemine tühistes asjades. E. Kirjameeste Seltsi kontosse läheb *hea* ~ *hää* küsimusele raisatud energia, samuti „loogiliselt“ põhjendatud *-sivad* sissetoomine mõnekümneks aastaks¹⁰⁾, hiljem on niisuguseid asju palju, näit. *algul* ~ *alul*, *tegutsema* ~ *teotsema* ja hulgaliselt muid.

Kõige tähtsam aga L. arvates ja keele arengu seisukohalt on see, et norm, näit. ametlik sõnaraamat, viib keele ära keeletarvitaja südamest. Keeletarvitaja ei tunne end enam kohustatuks oma parema tundmise järgi käima, i s e aktiivselt paremat moodust leidma, vaid toetub ainuüksi mingile „fikseeritud keelele“ ja usub, et kõik on korras ja tema keel õige. Ja lõpuks, norm tähendab ühe teatava olukorra fikseerimist, s. t. progressi võimatuks tegemist (= surmamist).

Niisiis ainuke norm, ainuke kriteerium selle kohta, kas keelend on õige või vale, on keeletarvitaja loomulik keeletunne. Kes aga oma keeletunde maha salgab, selle vastu talitab, see tuimendab iseennast, rikub sünnipärase hindamisaluse, see teeb pattu Püha Vaimu vastu. Sest tuimaks tehtud keeletunnet ei anta an-

9) Mõned vastusel. J. Aaviku „Õigekeels. õp.“ vastu, lk. 63.

10) Keeleparandamine, lk. 53 ja 73.

deks — teda ei ole enam võimalik ärksaks muuta ¹¹⁾). Tuim keeletunne on nagu pidalitõbine ihu, mis ei tunne enam valu ega hellitust. Sama mõtet jagavad noored keeleteadlased Nurkse ¹²⁾ ja Tauli ¹³⁾. Ja sama mõte on osalt omane Aavikulegi, näit. objektiivsuse puhul. Ometi võib väga hästi küsida, kas keeletunne on piisaval määral konstantne tegur. L. kaldub kõnelema mingist keeletundest, mis on ühine kõigile, ja usub meis olevat kirja-keele instinkti, mis on kodumurdest sõltumatu. See on selgesti liiga teoreetiline seisukoht, tõestusi saame kas või L. enda keeletundest, kus kindlasti on reministsentse kodumurdest.

L. loomingu-spontaansuse-printsiibiga on täies kooskõlas ta vaade ajaloolistele võõrelementidele keeles. „Õige Eesti mees räägib oma keelt nõnda, nagu ei oleks teisi keeli maailmas olemasgi“ ¹⁴⁾, s. t. ei tule küsida, kust midagi on saadud, kas laenatud või oma, peab küsima, kas see on keeles mõnus või mitte.

Põhjust, miks siiski nii palju on Eestis eksitud nii loomuliku tunduva spontaansuse-printsiibi vastu, näeb L. esijoones mentaliteedis, orja, eneseara, kadakliku inimese hingeelus, kes usub, et tema ja tema keel on tingimata viletsam kui muud inimesed ja muud keeled. Kuid kui tahad samale tasemele jõuda, siis pead unustama oma teissugused eeldused ja püüdma teise nägu muutuda. L. nimetab niisugust ennastsalgavat alandlikku meelust kadakaeestluseks ¹⁵⁾.

Pealiskaudsel vaatlusel võiks tekkida vastuoksustunne L. spontaansuse-printsiibi ja praeguse keeleelu hinnangu vahel. Sest võib-olla keelemeistrid on kogu aja just seda rääkinud, mis oli mõnus ja keelele kohane ja kuulajatele heameelega vastu võetav. Milleks seda siis hurjutada, meie praegune keeleseisund võiks olla loomuliku arengu tagajärg. Kuid L. vastab sellele, et need kuulajad, kes muutusid „järealtallajateks“, ei talla järele mitte oma parema tunde otsusel, vaid oma madala „kadakaeestluse“ sunnil.

3.

„Meie keelekorralduse suurem ja saatuslikum viga on see, et ei ole enesele selgeks tehtud, missugune on keele ideaal ja mis on keele edu,“ ütleb Tauli ¹⁶⁾. See progressiküsimus on tõusnud eriti viimasel ajal esile, isegi Ülikooli auhinnatöö teemaks, ja on

11) EKS-i aastar. VI, lk. 31; Äpard. k.-u., lk. 42.

12) E. k. sõnade järjek., „E. Kirj.“ 1929, lk. 382.

13) V. T a u l i, Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid, käsikiri Eesti Keele Arhiivis 1936, lk. 521.

14) Keeleparandamine, lk. 77.

15) Keeleparandamine; Äpard. k.-u., lk. 47.

16) Op. cit., lk. 232.

tsiteeritud Tauli magistritöö keskseks mõtteks. Ka L. on küsimusest väga huvitatud ja leiame temalt palju seisukohavõtte selle kohta, mida peame lugema keelele kasuks ja paremuseks, mida paheks ja halvemuseks võrreldes teiste keeltega ja eriti keele ideaaliga.

Kõige tähelepanevam on siin L. arvamine keele leksikaalse rikkuse kohta. Nimelt ütleb ta: „Keele ideaal on mitte see, et mida rohkem sõnu, seda parem, vaid see, et mida vähema sõnadega ta kõik jaksab ära ütelda, seda parem,“¹⁷⁾ ja „sõnade rohkus ei ole iseenesest veel mitte keele rikkus“¹⁸⁾ ja „... keeles on igal ajal enam sõnu kui tarvis“¹⁹⁾. Nimelt on keeles algelisemate mõistete tarvis alati oma sõna olemas, mida harvemaks ja abstraktsemaks aga muutub mõiste, seda enam püüavad kõik keeled hoiduda erisõnadest. Sest abstraktne erisõna ei jõua oma tähendust ülal pidada. Samal seisukohal on näit. Jespersen ja ka Tauli²⁰⁾. Nende poolt seatakse leksikaalse maksimumi asemele leksikaalse miinimumi põhimõte — mida vähem sõnu, millega kõike saab öelda, seda parem. Ometi on L. nõustunud, et mõned kunstlikult loodud sõnad on hädatarvilikud²¹⁾, sest meie keel peab praegu rääkima asjadest, mis on talle seni võõrad olnud²²⁾, kahju ainult, et keel neid ometi nii visalt omaks on võtnud, täh. et nad surnult sündinud on.

Eriti hädaohtlik on kunstlike paralleelsõnade sissetoomine, see kutsub välja lihtsalt endise sõna unustamise, näit. kui õpime *üha*, siis unustame *järjest*. Ja mis on selle tagajärg? Keele vaesestumine, sest vana kaob tarvitusest ja uus tundub ometi võõrkehana²³⁾. L. ei usu ka, et oleks suurt kahju homonüümidest, sest vabalt arenenud keele lauses on ikka alati näha, mis ühe või teise sõna all mõeldakse.

Moodne keeleteaduslik teooria ütleb, et keelte areng ja edu viib keerulisemalt lihtsamale, näit. on kolossaalselt keerulisest indo-euroopa algkeelest tasandunud morfoloogiavaene kultuurne inglise keel. Samast põhimõttest lähtudes on ka L. alati vastu sõdinud neile, kes tahavad keele arengut tagurpidi juhtida ja igasuguseid morfol. tunnuseid juurde tuua. Nii tõrjub ta kunst-

17) Mõned vastusel. J. Aaviku „Õigekeels. õp.“ vastu, lk. 109.

18) Äpard. keeleuend., lk. 6.

19) Postimees 1913, nr. 233.

20) Op. cit.

21) EKS-i aastar. VIII, lk. 86; Uue Piibli keel. puud., lk. 29; Mõned vastuseletused, lk. 127.

22) EKS-i aastar. VI, lk. 29—30.

23) Keeleparandamine, lk. 46; Vastus M. Põdderi otsekoheste sõnade peale, „E. Postim.“ tead. eral. 1904, lk. 162.

likult ellu kutsutud kaasusi ja kinnitab abisõnade headust, sest keelte areng viib sünteesilt analüüsile ²⁴).

Loomulikult leiavad L. poolt kaitset analoogiaseadused, sest need kohandavad keele ladusust ²⁵). Ka tuleb hoiduda liiga teravast tähenduslikust diferentseerimisest, kui keeles endas kindlad vahed puuduvad ²⁶). Nii on tühine ja arenguvastane vahet teha näit. *üksteise* ~ *teineteise*, *tunnistama* ~ *tunnustama* jm. vahel.

Et selgus ja kerge arusaadavus on L. tähtsamaid põhimõtteid, siis on ootuspärane, et ta ei või sallida häälikulisi väikevahesid, mis peavad kandma suuri tähenduslikke vahesid, näit. *-ama* ~ *-uma*-verbid, *i*-superl. ja *i*-mitm., kus ainult rõhutu silbi vokaal sõnu üksteisest eraldab. Vabalt arenevas keeles muidugi tavaliselt niisuguseid vahesid pole ²⁷). Eriti halvad on ühtekõlavad kaasused.

L. arvab, et vaba kirjaviis tagab keele edenemise: „Et meil kindlat kirjakeelt ei ole, see ei ole häbi, sest keel on nagu Tallinn, tema ei saa elades valmis, ehk kui saab valmis, siis ta on surnud“ ²⁸). Kui vaba areng ei ole viinud normidest rippumatu stabiliseerumiseni, siis ei tohi ka normi anda.“

Jääb kõnelda L. üksikseisukohtadest mõnede kirjakeele nähtuste kohta. Kõigepealt põhiuendused: *i*-mitm. ja *i*-superl. Ainult L. on aktiivsemalt nende vastu välja astunud: „*i*-mitmus ja *i*-superl. ei kõlba, sest nende tähendusliku erikülje esile tõstmine nõuaks paratamatult rõhutu järgsilbi loomuvastast rõhutamist, nii tuleb kõnesse raiuv toon.“ Pealegi on meil olemas välja paistvalt hea superlatiiv — *kõige* abil ja küllalt ka muid võimalusi ²⁹). *i*-mitmusest oleks kasu ainult ühes (nädal-) tüübis — vaevalt see jaksab tervet süsteemi ülal hoida. Ka Tauli peab *i*-mitmust mitte uuenduseks, vaid vananduseks ja edu seisukohalt kahtlaseks ³⁰). *i*-mitmust arutades kordub L. alati ka üks põhimõtteline eksimus. Nimelt ütleb ta, et eriti komitatiivist on võimatu *i*-mitmust moodustada. Ometi on kaasütlev praegu täiesti teistega üheväärne kaasus ja kunstliku *i*-mitmuse võimeline samal määral kui muud.

²⁴) Üks selge põige on e. keeles olemas, nimelt hilistekkinud komitatiiv.

²⁵) Mõned vastusel., lk. 43 ja 22; samuti ka T a u l i, op. cit.

²⁶) Äpard. k.-u., lk. 6—7; samuti T a u l i, op. cit.; ka Aavik on selle vastu.

²⁷) Sama ka T a u l i, op. cit., lk. 437.

²⁸) Keeleparandamine, lk. 82.

²⁹) Äpard. k.-u., lk. 32; vrd. A. S a a r e s t e, Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest (1937), lk. 35—36.

³⁰) Op. cit., lk. 391—392; ka S a a r e s t e, op. cit., lk. 20—21.

Elustatud essiivi vastu on L. ainuüksi ägedasti sõna võtnud ja ära näidanud, et eesti keeles on küllalt väljendusvõimalusi selle logiseva kaasuse asemel. Ja loomulik keel sallib teda ainult ühel erijuhul ³¹).

Eesti õigekeelsuse seisukohalt on väga tähtis L. töö e. keele sõnade järjekorra kohta (E. lauseõp., lk. 83—89, ja „E. Kirj.“ 1933). Ta näitab, et siin valitseb kindel kord, iga asetus annab lausele eri tähendusvarjundi, ja et seda olevat kindlat olukorda on loosungiks muutunud „degermaniseerimine“ ainult rikkuma tulnud, muutes sellega eesti keele „kangekoivaliseks“. Muidugi ei ole see keeleuenduse süü, kuid keeleuenduse süü on see, et tõsteti üles põhjendamatu degermaniseerimise põhimõte, mis kutsus välja valitseva segaduse, mis on keeleuendusele üle pea kasvanud ³²). L. on eesti sõnajärje tõsise uurimise algataja ja ta vaateid on tunnustanud kõige eriilmelisemad uurijad ³³).

Ainuüksi L. on kongruentsis asunud loomuliku keele seisukohale, mis ütleb näit. *rikka mehele* pro grammatikapärane *rikkale mehele*. Nüüd on R. Nurkse kirjutanud sellest küsimusest monograafia ja näidanud selle väite täit paikapidavust ³⁴).

Eriti tõsiselt on L. sõna võtnud vaate vastu, mis sunnib iga-suguseid abisõnu, „mis ei anna lausele midagi uut juure“, ära jätma. Samuti ei tohi prepositsioone halvaks panna, kuigi meil on kaasuslik süsteem, sest mõlemal moodusel on oma tarvilis- ulatus loomulik keeles.

Nii näeme, et L. vaated, mis on küll teatud määral avalikust teadmisest seni kõrvale jäänud, on ometi kõige aktuaalsemad, nii üldpõhimõtetes kui ka üksikküsimustes. See ei vabasta muidugi temagi tegevust teatud eksimustest ja möödalaskmistest (näit. *-gi ~ -ki* seletus, mis on ilmsesti väär ja põhjendamata), samuti on ta natuke kohanematu, sest mõningadki uuendused, mis on keeleomaseks saanud ja mida lai hulk mitte enam eputusest, vaid keeletundest järele räägib, on temale täninigi veel uuendused, s. t. võõrkehad. Pahandavalt ülekohtused on aga mõned L. kohta käivad arvustused, näit. K. Mihkla: „Leetberg selgitas ja õpetas

---

31) Vrd. V. T a u l i, op. cit., lk. 384; ka R. N u r k s e, Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keeles (1937), lk. 57.

32) J. A v i k, „Päevaleht“ 29. okt. 1937, nr. 294: „Parem jääda saksapärase verbi lõppu paigutuse juure kui serveerida sellist kompadel ümber kõkerdavat eesti keelt.“

33) R. N u r k s e, „E. Kirj.“ 1929, lk. 321—334, 369—384; H. P a u k s o n, „E. Keel“ 1930, lk. 98; A. S a a r e s t e, op. cit., lk. 56; koguni J. A v i k, Õigek. õpik (1936), lk. 173.

34) R. N u r k s e, Adjekt.-atr. kongruentsist (1937, 72 lk.), eriti L. kohta lk. 19. Pooldaval seisukohal ka V. T a u l i, op. cit., lk. 406, ja A. S a a r e s t e, op. cit., lk. 30—31.

oma keeleõpetuslikes raamatuis... vanamoelist ja murdelist kirjakeelt“³⁵⁾).

R. Nurkse ütles 1932: „Sest meie keelearendamine astub suurte sammudega kriisile vastu. Tuleb kriis, ja see on eeskätt keelearendamise taktika kriis“³⁶⁾. See kriis on avalikul rindel seni tulemata, aga kas jääme lõpuni keelerääkijateks, kelle ainukeseks põhimõtteks on oma keele viletsused ja puudused, või areneme siiski kord nii kaugemale, et suudame tunnustada seda, mis on, ja selt baasilt edasi ehitada? Ehk areneme!

Kaarel Leetbergi senise tegevuse kõige suuremaks ja tähtsamaks põhimõtteks on: hoidu tagu keelt käperdamast ja redutamast! K. Leetbergi arvates on seda seni meie keelekorralduses rohkesti tehtud ja selle tagajärjeks on elava eesti keele elujõu vähenemine.

Ruudolf Laanes.

ESTEETILISEST PRINTSIIBIST MEIE KEELEUUENDUSES.

1.

Käesoleva aastaga võime märkida eesti keeleuuendusliikumise veerandsaja-aastast kestust. Ajakirjas „Eesti Kirjandus“ 1912 ilmunud Joh. Aaviku kirjutis „Keele kaunima kõlavuse poole“ tähistab niihästi meie keeleuuendusliikumise algust üldse kui ka sellesse kuuluva olulisema osa — Joh. Aaviku uuendustöö algust. Joh. Aaviku keeleuuendustöö on lähtunud esteetilisest kaalutlustest; ja et seda tänini on edasi arendatud samul motiivil, siis võib seda osa eesti keeleuuendusliikumises nimetada reformiks esteetilise printsiibi järgi. Esteetilised otsustused ja kaalutlused on olnud avalikult deklareeritud või salajas hoitud põhjuseks, ajeks ja kriteeriumiks nendele paljudele uuendusteppepanekuile, mis on tehtud eriraamatuis, -brošüürides, ajakirjades ja -lehtedes kahekümne viie aasta vältel.

Joh. Aaviku esindatud keelereform esteetilise printsiibi järgi on end sel määral avaldanud, et me nüüd juba võime seisukohta võtta esteetilise printsiibi suhtes. Ja käesolevad read tahavadki olla katseks esitada Aaviku keeleuuendusliku põhimõtte kohta kriitikat, võib-olla enam süstematiseeritud ja mitmekülgsemaist vaatepunktidest, kui see on võimalik olnud enam-vähem juhuslikes vihjetes, mis seni siin-seal on tehtud.

35) E. Kirjandus 1937, lk. 487—488.

36) E. Kirjandus 1932, lk. 580.

Keele arengut, ta reformimist ja korraldamist käsitletakse väga mitme põhimõtte järgi, mida on esitatud niihästi eesti kui ka üldkeeleteaduses. Tähtsaim neist oleks otstarbekuse-põhimõte, mis oma olulisemas osas teenib selgust, arusaadavust ja lühidust, üldse praktilist otstarbekust. Teise tähtsamana tuleb mainida praktiliselt väherakendatavat rahvakeelsuse-põhimõtet, mille järgi tegeldakse rohkem keele uurimisega ja faktide kindlaks määramisega kui õigekeelsuse tingimatute seisukohtade fikseerimisega. Teistest printsiipidest esineb nn. psühholoogilise otstarbekuse põhimõte, etümoloogilise järjekindluse põhimõte (esindaja näit. Kettunen), autoriteedi-põhimõte, mis on ilmselt suguluses nn. literaarsuse-põhimõttega: üldkehtivat keelt loob suur kirjanik (esindajad näit. Setälä, K. Vossler), edasi majoriteedi-põhimõte, mille järgi üldkehtiv peaks olema keeles see moodus, mida tarvitab enamus. On selge, et ei saa käia ainult ühe järgi neist, vaid enamasti on keeleküsimumuste otsustamisel-lahendamisel kaaluvad mitu põhimõtet samal ajal.

Heites pilku üldkeeleteadusse näeme, et seal on viimasel ajal tähtsale kohale tõusnud ja niihästi praktilist rakendust kui ka teoreetilist käsitlust leidnud eriti üks põhimõte, mille meelega jätsime mainimata: ilu-põhimõte. Esteetiline printsiip on praktilist rakendust leidnud näit. ungari keeleuueenduses, kus, nagu väidetakse, on olnud ilul peaosa, eriti Kazinczy juures. Mujal on ilu-printsiip leidnud rohkem teoreetilist käsitlust. Nii O. Behagel'il, kes peab ilu subjektiivseks, ja Noreen'il; eriti aga mainitagu Jesperseni, kelle arvates hea keele mõistesse kuulub tingimata ka ilu¹⁾. Teistest, kes on teotsenud keele iluga, nimetagu veel Fischer'it, Marty'd, Weise't, Gourmont'i jt. Ilu kui ajaloolise ja üldse põhilise keeleprintsiibi juures, nagu see näit. esineb idealismi tähtsamal esindajal K. Vossler'il, peatume hiljem.

Eesti keeleteaduses enne Joh. Avvikut me ei saa kõnelda keele ilust kui mingist printsiibist. Võime ainult märkida mõningaid juhuslikke väljendusi eesti keele ilu kohta, tehtud siit-sealt. Nii näit. käsitleb Rosenplänter²⁾ põhja- ja lõunamurret ilu seisukohalt; eriti aga mainitagu v. Luce't, kes peab eesti keelt väga kõlavaks, koguni kõlavamaks kui ühtki teist temale tuntud keelt³⁾. Eriti ärkamisajal saab eesti keele kõla ülistamine —

1) Andmeid V. Tauli' järgi: Eesti õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid, 1936, käsikiri, lk. 331.

2) Sealsamas, lk. 333 (Beitr. III, lk. 61, IV, lk. 62).

3) Sealsamas (Beitr. IV, lk. 74—75).

peamiselt laulikute poolt — iseäralist hoogu. Eesti keelt võrreldi (ja tehakse seda nüüdki) itaalia keelega. Esimese pikema kirjutise eesti keele kõlavuse kohta avaldas A. Grenzstein.

Ent need on kõik juhuslikud otsustused ja vihjed. Esimene, kes hakkab süstemaatiliselt sisse elama eesti keele kõlalisel külge, selle esteetilisi ebakohti paljastama ja ühtlasi enneolematu ulatuses esteetilist printsiipi eesti keeleuuenduses rakedama, on meie keeleuuenduse pioneere Joh. Aavik. Tema juures saab keele ilu ehk „ilo“, nagu A. ise nimetab, sel määral tähtsaks, et muutub sõna tõsisel mõttes printsiibiks, — mille järjekindlus ja püsivus saab otse *idée fixe*'iks. Aavik on esimene (kas ka viimane?), kellele eesti keele kaunis kõla pole muud kui illusioon, mida ta vägevate hoopidega lammutama hakkab.

3.

Aavik, nagu Jespersengi, leiab keeles kahesugust ilu: puhtkõlaline, eufooniline, ja enam mõisteline, psüühiline, stiililine ⁴⁾). Kumbki neist võib olla potentsiaalne või aktuaalne ⁵⁾). Aavikut huvitab kummalgi juhul ainult potentsiaalne ilu. Keele kõlavuse üle otsustamisel ei tule tähele panna teatud kõneleja häält ega diktsiooni (aktuaalne kõlavus), vaid abstraktset, ideaalset, üldnatsionaalse intonatsiooni ja tämbriga kõla, tuletatud häälikute kombinatsioonist ja järgnevusist, niisiis potentsiaalset ilu. Ja stiililis-psüühilise ilu puhul tuleb kõrvale vaadata aktuaalsest ja individuaalsest võimest kirjutada teatud keeles head ning ilusat stiili. Siingi tuleb silmas pidada potentsiaalset ilu: keele sisemist kõla, stiililist tämbrit, mis „meie teadvuses kogondub ja kujoneb ja abstraherub lugematomist pertsipeerit reaalseist stiilidest ja mis koos seisab ja moodustub suurelt osalt keele süntaktilis-lokutsionaalsest iselaadist ja leksikaalsest ilost“ ⁶⁾).

Keele kõlalise ilu üle otsustades tuleb kõrvale heita kõik segav ning illusoorne, et jõuda välja puht-potentsiaalse ilu juurde, selle ilu juurde, mis sõltub n. ö. neutraalse hääle poolt esile toodud häälikuist ja nende kombinatsioonidest. Sest kindel on, väidab A., et teatud häälikud ja nende kombinatsioonid võivad iseenesest kõlavamad olla kui teatud teised. Nii näit. pikad vokaalid kõlavamad lühikesist, vokaalid kõlavamad konsonantidest, ühed konsonandid (l, n) peenema kõlaga kui teised

4) Keeleuuenduse ja õigekeelsuse põhimõtteid, lk. 21—22 (lüh. KUJOKPM).

5) Siuru II, 1917, lk. 141—142.

6) Siuru II, lk. 141.

(k, t) jne. Samuti oleneb ilu häälikute järjekorrast ja ühendusest ⁷⁾).

Nende põhimõtete kohaselt Aavik arvustab eesti keelt ja teeb oma rohkearvulised ettepanekud selle kõla parandamiseks. Sest Aaviku ilumõistele eesti keel ei vasta: ta peidab eneses „fa-taalseid kakofoonia põhjust“ ⁸⁾).

Puhtkõlalise inetuse põhjustena märgib A. rõhuolusid, häälikute laadi, lühikeste silpide järgnevust ja mõnede häälikute ja silpide liiga lähedast ja sagedast kordumist ⁹⁾). Ainuüksi primisüllaabiline aktsentueerimine on „midagi jõhkrat ja ebaelegantset“; see teeb sõnad lohisevaks ja venivaks. Vokaale esineb meil rikkalikult, kuid konsonantide suhtes valitseb silmatorkav kehvus ja kuivus: meil puuduvad helilised konsonandid (g, b, d sõna algul, з, ж, з, ж) ja kaksikkonsonant sõna algul. Lühikeste silpide järgnevust ei saa pidada ilusaks, sest see teeb sõnad ja fraasid kahvatuks, värvituks ja energiatuks, „vadisevaks või mulisevaks“. Ja eriti palju on meie keelele ette heita teatud häälikute (a ja u) ja silpide lähese kordumise pärast. Iseäranis tüütavaks peab A. s- ja t(d)-häälikuid, mis esinevad käänete ja pöörete lõppudes ja millest üksi juba piisab, et teha keele kõla kakofooniliseks ¹⁰⁾); samuti avitab sellele kaasa derivatsioonilõppude kehvus (ainult -us). Eesti keele stiililis-psühholoogilise inetuse põhjustajaina toob A. ette raskepärase, germanistliku lauseehituse ja leksikaalse külje kehvuse.

Need oleksid peajooned, mille järgi A. jõuab otsusele, et eesti keel esteetilises suhtes palju soovida jätab ja põhjalikku reformimist vajab.

A. ei usu, et need inetused oleksid saatuslikud ja paratamatud. On tarvis ainult abinõusid tarvitusele võtta, et keelt kaunimaks muuta, niihästi kõlaliliselt kui stiililiselt. Kõigepealt tuleb inetute kakofooniliste vormide asemel ainuõigeina tarvitusele võtta kõlavamad, eufoonilisemad. See on võimalik, sest meie keel on oma sõnakujude poolest veel vankuv ja tas esineb paralleelseid vorme ja sõnakujusid.

Vormide valikul peab A. küll tarvilikuks silmas pidada kolme põhimõtet: otstarbekust, rahvuslikku omapära ja ilu ¹¹⁾). Kuid A. arvates teeb asja keeruliseks subjektiivsus põhimõtete

7) Keele kaunima kõlavuse poole, „E. Kirj.“ 1912, lk. 258 (lüh. KKKP).

8) Sealsamas.

9) KKKP, 1913, lk. 5—13; „E. Kirj.“ 1912.

10) Vt. ka „Siuru“ II, 1917, lk. 139.

11) Mis on keeleuendus, 1916, lk. 13—14 (lüh. MOKU).

eelistamisel, eriti juhul, kui mõni neist kolmest ei toeta keelen-
dit. Teiseks — ja see on eriti tähtis — on keeleuendamine A.
arvates rohkem kunst kui teadus: siin tuleb opereerida maitsega
ja esteetilise tundega. Ja sellepärast A. annakski teatud juhtu-
del „... mõnele ajalooliselt vähem õigele vormile ilu pärast ees-
õiguse“¹²⁾). Sest kõlalise ilu põhimõte on midagi reaalsemat ja
objektiivsemat, kuna mõistes „õige“ ja „väär“ on midagi abstrakt-
set, tihti petlikku ja ettekujutuslikku.

Siin jõuame olulisema ja ühtlasi vaieldavama punkti juurde
A. keeleuendustöö põhimõtteis üldse: ilu- ja maitseotsustuse
subjektiivsuse-objektiivsuse juurde. A. usub, et maitseotsustu-
sed on objektiivsed ja ühte viisi kehtivad kõigile. Esiteks —
paremates eeltingimustes kujunenud ja arenenud maitset ei erine
enam nii oluliselt. Ja just nende maitset, kes on asjasse süvene-
nud, tuleb mõõduandvamaks pidada¹³⁾). Teiseks, nagu iga muu
ilu, nii ka keelelise ilu maitse ja hindamine oleneb ühtseist, kõi-
gile maksvaist esteetika põhitingimustest, mille üldkehtivuse
tingib inimeste kehalise ja hingelise külje põhiolemuslik ühtlus.
Seepärast ei või olla vaadete lahkuminekuid tunduvalt erinevate
keelendite esteetilisel hindamisel; seda võib olla ainult väga
peente ja väheoluliste vahede suhtes¹⁴⁾). Hilisemal ajal võime
märkida nende seisukohtade suhtes suuremat absoluutsusenõuet,
tingimatust, kategoorilisust ja vasturääkimise sallimatust. A.
juhtivaks printsiibiks on seega ilu, kõlavus, eufoonia, ehk täpse-
malt: proportsiooninõue. Kogu A. keeleuenduslik tegevus
polegi muud kui püüd keelt kooskõlasse viia selle nõudega.
„Keele kaunima kõlavuse poole“ — see on nagu pealkirjaks raa-
mile, millesse ta veerandsaja aasta vältel on paigutanud terve rea
oma uuendusettepanekuid: rõhu, morfoloogia, tuletiste, süntaksi
ja sõnavara suhtes.

Loetella siin osakestki A. uuendusettepanekuist poleks või-
malik; ka viiks see meid meie pea-eesmärgist kõrvale. A. este-
etilise printsiibi teoreetilise külje põhijoonte esitamisest peaks
piisama, et luua teatud baasi kriitilistele lähtekohtadele.

4.

Meie peamine eesmärk oleks siis: püüda selgusele jõuda
selles, mis A. esteetilisest printsiibist on tõelist ja mis illusoorset;
selles, kas see, mis A. järgi on ilus, peab olema vastuvaidlematult
ilus ka igale teisele, s. o., kas maitseotsustus võib olla või peab

12) KKKP, lk. 13—14.

13) MOKU, lk. 15.

14) KUjÖKPM, lk. 21; Siuru II, lk. 139—140.

olema objektiivselt maksev ja vastuvõetav kõigile, kas A. esteetiline printsiip sel kujul, nagu A. seda esindab, suudab viia sihile kõiki väravaid avades. Niisiis: taotleme leida mingit lähtekohta esteetilistele otsustustele, mingit mõõdupuud, mille järgi saaksime mõõta esteetiliste kvaliteetide hindamisastmeid, mingit alust, mis oleks püsivam, usaldatavam ja vastuvõetavam kui mingisugused võib-olla subjektiivsed ja võnkuvad maitseotsustused.

Vaataksime kõigepealt, kas leiame Aaviku iluprintsiibi käsitluses midagi püsivat ning paratamatult tunnustamist nõudvat. Kas on järjekindlalt esinemas midagi, mis laseks otsida ja ka leida oma ühtlase ning ikkakehtiva põhjuse. Küsiksime: mis on Aaviku esteetiliste otsustuste alused, teiste sõnadega: ta esteetiliste otsustuste algallikad?

Ühe ning kõige tähtsama peale me juhtisime äsja tähelepanu: see on proportsioon, nõue, et valitseks tasakaal teatud häälikute ja häälikühendite vahel. Seda on A. ise mitmel pool rõhutanud kui lähteprintsiipi. Eriti selgesti on see väljendatud „Siuru“ albumis 1917: „... printsiibid, mille järgi [keele] ilustamist toimetatakse, on üleüldised kõigile maksivad esteetika algpõhimõtted ja aksioomid, mille vastu keegi ei saa vaielda. Tähtsaim neist on teatud proportsionaalsuse ja mitmekesisuse nõue“¹⁵). Siinkohal kriipsutaksime seda kui tähtsat A. esteetiliste otsustuste algallikat veel kord alla.

Ent see on ka ainuke konkreetsem ja võib-olla vastuvaidlematum alus. Teiste esteetiliste otsustuste algallikatega on lugu üpris ebamäärane: nad ei haara asja ennast ja seetõttu uuristavad sedagi selgemat ning kindlamat: proportsiooninõuet.

Tihti on esteetiliseks otsustajaks järeldus, mis on tehtud asjaoludest, mil esteetikaga palju ühist ei ole. Nii oleva keele arvustamise puhul. Keel on rahva saadus, väidab A.; seepärast peegelduvat keeles ta looja iseloom, elutingimused ja ta ajalooline saatus. „Ütle mulle, milliseis tingimuses mingi rahvas on elanud ja elab, ja ma ütlen sulle, missugune ta keel on.“ Seda õigeks tunnustades võivat juba *a priori* väita, et vaidlusaegne (1916) eesti keel ei ole muud kui halb ja inetu: tõsine peegelpilt oma „ainelisest ja hingelisest viletsusest“¹⁶). Sellisele järeldusele me küll hästi alla kirjutada ei tahaks. Järeldust edasi arendades jõuab A. otsusele, et kui pojapoeg käib moodsaimas ülikonnas ja kui üldse teise ja kolmanda põlve vahel on sündinud määratu hüpe, siis peaks olema selge, et vanaisalt-isalt päritud

15) Siuru II, lk. 139.

16) MOKU, lk. 8.

keel ei vasta pojapoja maitsele ega vaimsusele. Ja „seda mitte ainult stiili ja sõnastiku, vaid koguni oma lauseehituse, mõnede muutevormide ja kõla poolest. Keelgi peab saama, nagu ta kõneleja, lühikese aja vältel võrratult rikkamaks ja tunduvalt kõlavamaks“ 17).

Samalaadse kaudselt haarava järeldusega on meil tegu teiselgi juhul: kui meil on olnud palju rahvuslikke valesid ja enesepetteid („Kalevipoja“-vale, eestlase musikaalsuse ja luuleande vale jne.), siis võib järelikult ka eesti keele kauniks pidamine baseeruda vaid eksitusel, naiivsuses loodud arvamisel 18).

Samuti manitseb A., et püütaks end vabastada harjumuse värvivast muljest ja enesesse mõjuda lasta ainult sõna kõlalist külge. Ent A. ettepanekuis me leiame mõndagi, mis on ta kodumurdeline, niisiis esineb sellena, millega A. ise on väga harjunud. Näit. vormid *liigent*, *-nde*, *inimessi*, *tapet loom*, *kirjutet* jne.; *kanhas*; osalt *keelma*; lüh. inf. *kirjuta*, *kirjutes*; pass. prees. *saajakse* jmt. 19). Neid, tundub, on liiaks palju selleks, et oletada juhuslikku kokkulangemist objektiivse esteetilise otsustusega.

Suurimaks kriteeriumiks ja algallikaks A. esteetilistes otsustustes jääb ta subjektiivse lähtekohaga maitse. Ta peab seda, nagu nägime ülal, kõigile ühteviisi kehtivaks, niisiis objektiivseks, eeldades, et samal arenguastmel inimeste maitse oluliselt ei erine. Kuidas on lugu sellega?

Kui niisugune maitseotsustus tahab olla objektiivne, siis peab siin igal sammul ilmnema midagi kindlat ning omavahel kooskõlalist igas üksikasjas. Teatud määral oleks tähtis, et see esteetiline hinnang ühtiks ka teiste (isegi nende ridade kirjutaja) esteetiliste otsustustega. Ent eriti oluline kaal oleks prae-gusel juhtumil vastuoludel, mida võime märkida A. enese ettepanekuis ja otsustustes.

5.

Kui Aavik usub, et keele ilu on kontrollitav 20), siis ta avab ukсед seda valjemale kriitikale. Iga pisem kui vastuolu omandab siin erakordse tähenduse. Ja ei ole vähe seda, mille üle võib olla eriarvamisel või milles A. ise on enesega vastuolus.

Mitm. part. lõpuna soovitab A. i-tüvelistel sõnadel *-e-d -a* asemel: *poisse*, *pilte*, *romaane* jne., sest et see olevat kõlaliselte ilusam (ka mõnu-

17) Sealsamas, lk. 9.

18) KUjõKPM, lk. 22—23.

19) A. Saareste, „E. Kirj.“ 1936, lk. 470.

20) Siuru II, lk. 137.

sam järjekindlalt läbi viia) 21). Allakirjutanule poleks hästi vastuvõetav -e eelistamine sooorsele -a-le — eufoonia pärast. Näit. sõnad nagu *poissa, kiva, romaana, telegramma* jne. tuletaksid ilmselt meelde kõlavaid itaaliakeelseid sõnu.

Teatavasti on A. võidelnud u-ks muutunud järgsilpide o uuesti elustamise eest. O on vahest küll sooorsem kui u, kuid tal on ühtlasi ka pisut toorem kõla, leiaksin; ja nagu Helmholtz ja Pipping väitvat, olevat u-l isegi sügavam kõla 22). Suurema kultiveerituse kõrval tundub veel, et u-häälikul on võimalik tooni rohkem varieerida ja hingestada.

Ilmselt esteetilistel kaalutlustel on sündinud ettepanek: -kund pro-kond (kihelkund jne.) 23), sest nii välditakse „yhtesattumus „konnaga““, näotu ning ebaesteetilise loomaga. Eks ole tema pärast niiviisi jalult rabatud kogu järgsilpide o küsimus? Kui põhimõtteks on järgsilpide u-sid ilu nimel vähendada, siis viimane ettepanek ei ole kooskõlas selle taotlusega ega kinnita esteetiliste tõekspidamiste aluse ühtsust ja vankumatust. (Sõna algupära ei ole A. ju kunagi respekteerinud.) Ühtesattumus „konnaga“ pole kuigi kaaluv, sest lugu on just nii, nagu A. ise kuskil väidab: „Keele psühholoogia on koguni nii imelik, et kahel (ehk mitmelgi) täitsa ühekõlaliselgi sõnal võib kummalgi oma eritähendus olla, ilma, et need sõnad kõneleja teadvuses segi läheksid ja üksteist takistaksid; meie ei vaheta neid sugugi ära, kui harjunud olleme neid teatavais mõtteühendeis nägema. Veel enam: teine tähendus ei tule meelegi“ 24).

Ettepanekuis leiamegi rea vorme, mille puhul on teadlikult arvestamata jäetud kokkusattumuse võimalused. Näit. inf. -ta pro tada: kirjuta (pro kirjutada) võib hõlpsasti segi minna imperatiiviga kirjuta. „Segimineku kartus... on asjata, mõtte järgi paistab ikka välja, kumba vormi on mõeldud,“ väidab siin A. 25). Sellisena mainigem veel näit. ains. illatiivi vorme: *meele, keele, juure*, mis ühtivad ains. genitiiviga.

Illat. *keele, meele, juure* jne. ja mitm. gen. *meelde, keelde* eufooniaga ongi lugu ilmselt ebaselge. Jättes ains. illat. *keelde, meelde* ja mitm. gen. *keelte, meelte*, saame kõlalise paremuse astmestiku (A. järgi): *keele > keelde > keelte* 26). Ja nii valib A. kaks esimest, heites välja viimase, nihutamisega ilmselt arusaamatust tuues. Ohver tundub liiaks suur, võrreldes illusoorse võiduga: meie d-häälik ei ole ju eriti heliline, nagu näit. soome d. Teiselt poolt — A. isegi väidab, et helilised konsonandid teevad hääldamise sulavamaks, mahlakamaks 27). Eufooniliselt järjestaksin: *keele < keelde > keelte*. Niiviisi saame küll vähe õigustust ümberpaigutamiseks. Pealegi, illatiivse vormi 3. vältte väljapidamiseks on liikvida + heliline konsonant märksa sobivam ja sisukam kui ainult liikvida.

Vastuolus selle ettepanekuga ja vastuolus näit. allakirjutanu ilu-mõistega on A. soovid ja ettepanekud, mis lähtuvad ta otsustusest, et jämedamate konsonantrühmadega sõnad kõlavad paremini: neil olevat enam mehisust ja iseloomu 28). Meie ilutunne võiks siin tõrkuda. Näib, et itaalia keel, mida A. kauniks peab, ei võlgne vähe tänu oma ilusa kõla pärast peamiselt just lahtistele silpidele. Tõesti, tahaksime kahelda, kas ettepanekud sellisteks nominatiivseiks liitumisiks nagu: *rongkäik, tint-*

21) MOKU, lk. 12.

22) Kettunen, Arvustavaid märkusi eesti keeleuendusnõuete puhul, 1920.

23) Keeleline käsiraamat, 1932, lk. 13 (lüh. KKR).

24) Kas uuendada või mitte, lk. 27—28 (lüh. KUvM).

25) KKKP, lk. 31.

26) Sealsamas, lk. 6.

27) Sealsamas, lk. 6.

28) Sealsamas, lk. 8.

pliiats, piirriik, päevpilt, õhkpuhastus, edastagasi, jne. oma konsonantide kuhjumisega avitavad viia keelt „kaunima kõlavuse poole“ 29) selles mõttes, nagu A. seda näib mujal püüdvat. Samuti sõnad nagu *trehter* pro *lehter*, *stukatuur* pro *sikatuur* jne. Tõsi küll, nii vahest ehk lõpuks saame järelegi soome, eriti aga läti keelele, millele polevat meie keelele omast vesisust ja kahvatust, mis on tingitud lahtistest silpidest 30). Kuid me ei tahaks siiski oma sõnade ideaalina näha mingisugust ütlemet saksa „jetzzeit“i, mida sakslased isegi kauniks ei pea 31). Sama oleksime peaaegu valmis ütlemet kõigi nominatiivliitumiste kohta, kui neil ei oleks tähenduslikku funktsiooni. Ja ei saa pooldada ka näit. adverbiaalimuljelt rikitud sõna *paremin* pro *-mini*, *pitk'a* pro *pikk* 32). Elegants — see on tihti vaid moe-illusioon.

Kõlalistel kaalutlustel soovitab A. tarvitada *pää, hää, sää, pääl* 33). Ent mitmel puhul (kombinatsioonimeetodi abil sõnu luues ja näit. „rääkima“-sõna puhul) tahab need *ää-d* „puht-eufoonilisel põhjusil“ välja jätta ja välja heita.

A. on võidelnud s-hääliku rohke esinemise vastu selle susisevuse pärast. Siin võib põhjust olla. Aga kui meil tegu oleks eksimatu ning vääratasi vältiva, objektiivsusele pretendeerimist vääriva esteetilise maitsega, kuidas siis seletada ettepanekuid, mis toovad palju enam susisevaid mooduseid? A. soovitab: *iseärasusisse, kiiresti, sarnasusi, mitmekesisus, salapärasus, tundelikus, räbalais (riideis), einestama* jne. 34) vormide asemel: *iseäraldustesse, kiirelt, sarnadusi, mitmekesidus, salapära, tundelikkus, räbalais (riideis), einetama* jne. 35). Ja vormid nagu *tuhandendik, maailmasõda, enesetapmine, laiaulatuseline, heledajuukseline* jne. pro *tuhandik, ilmasõda, enesetapp, laiaulatuslik, helejuukseline* — ei ole kooskõlas A. eufoonilise lühemuse taotlemisega.

Teisiti pole ettepanekuga: komp. *inetumaks* pro *inetumaks* (pos. *inetumaks* pro *inetuks*), mis toob enesega asjatu lühikese silbi kordamise. Teisal, näit. *tundub imelikuna* (või: *imelik?*) puhul, on ainus kahtlust toov asi kõlaline külg: „oma pikkusega ta toob tõesti kaasa teat. lohisevuse ja venivuse lauses“ 36). Ka pole hea *pooleni ööni*, kongruents terminatiivis, kui järgemööda ühesuguste lõppude esitaja. Ent sealsamas soovitab A. kongruentsi essiivis: *noorena mehena*, sest niimoodi „oleks esteetilisem“ 37).

Esteetilisest kaalutlustest soovitab A. tugevaastmelist essiivi: *uudena, jalgana* jne. 38). Nõustuksime sellega, sest tugev aste annab sõnadele enam pinget ja erksust. Ent siis tahaksime näha selles põhimõttes järjekindlust. Miks olulisima keeleuueenduse, lühikese ehk i-mitmuse näol, töötatakse sellele vastu, asendades tugevaastmelisi sõnavorme ilmetumatega — nõrgaastmelistega? Võrreldagu näit. sõnu *korri* ja *kordadel*. Teise kasuks kõneleb peale tugeva astme veel sonoorsete vokaalide rohkus, missugune asjaolu on igatahes hüveks juhul, kui siia liitub veel ote-tarbekus. Samuti *jalgadesse* ja *jalusse*, kui tuua üksnes näiteid. Ent

29) A. Saareste, „E. Kirj.“ 1936, lk. 549. Vt. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika, 1936 (lüh. EÖKÖjG).

30) E. Kirj. 1912, lk. 259.

31) Vt. V. Tauli, EÖKjKKPMjM.

32) Keeleline käsiraamat, lk. 23.

33) EÖKÖjG, 1936.

34) Sealsamas.

35) A. Saareste järgi, „E. Kirj.“ 1936, lk. 473.

36) Arvustavaid märkusi Saareste „Tegel. õigek. määruste“ puhul, lk. 28.

37) Keeleline Kuukiri 1914, lk. 59 (lüh. KKK).

38) Sealsamas.

siin miteselgel kombel A. ei luba vormi „jalusse“ 39), olles seda teravami enesega vastuolus. Heameelega nõustume vormidega nagu: n. *pale* — gen. *palge*, *kupja-amet* (pro *kubja-amet*), gen. (selle) *käände*, *põorde*, *veende* jne.⁴⁰).

Arusaamatu vastuoksus, ka esteetilise printsiibi seisukohast, peitub nõudes: *kumardama*, *ümar* (pro *kummardama*, *ümmar*), aga samas: *sammet*, *timmukas*, *komma*, *senni*, *kunni* 41). Nõustuda võib emma-kummaga neist, kuid mitte ebajärjekindlusega väite suhtes: „lühikeste kaksifooniliste silpide asemele võtta pikad: ümmargune, jne.“ 42). Ons siin tegu maitse juhusliku võnkumisega?

A. ei poolda (muide, Ridala poolt esitatud) vorme *kirjutud* pro *-tatud* *kirjutakse* pro *-tatakse* 43). Kas see on vähem kõlav kui *-tetlõpp* oma „kareda“ *t-häälikuga*? Ja A. leiab, et *apõstel*, *kalénder* on ilusamad kui *aapostel*, *kaalender*, ja pahandab vormide pärast, mis on tekkinud rahvakeeles moonutatistena: *häävitama* pro *hävitama* jne. Teiselt poolt ta seab sõnu kombineerides ometi üles nõude, et esimene silp olgu pikk, esteetilistel põhjustel: *kaavitama*, *päälima* jne. Ja tingimata olgu *Veenus* pro *Venus* 44).

A. omistab maailma-vallutavat tähtsust kunstlikult loodud sõnadele. Niiviisi häälikuid kombineerides tuleks luua vähemalt tuhat uut tüvisõna. Eeskujuna esitab A. ise peale saja sellise sõna, mis peavad asendada kahest koosnevaid või muidu esteetiliselt ebasoovitavaid (või mõis- teid, mil seni vaste puudub). Ent eufoonilisest seisukohast pole kuigi hästi vastuvõetavad ka need „ei millestki“ loodud sõnad. Näiteks sõnadel nagu *meebe*, *müübe*, *tõöbe*, *ybe*, *tebe*, *meevis*, *äive* 45) ja paljudel teistel puudub sonoorsus. Nad tunduvad umbsed, nagu oleksid nad hääldatava kinnihuuli. Ja ää-d, mis enne hüljati, ilutsevad sõnus nagu *näävama*, *päälima*, *jäälima*. Sõnades *teikama*, *mankima*, *kõupama*, *põrpima*, *neenima*, *penama* jne. (neile lisaks ülaltooduis) valitseb ühetoonilisus ja teatud kuivus.

Ülaltoodud näiteist peaks piisama. Muidugi, ja seda tahaksin rõhutada, on paljugi, mis tundub A. ettepanekuis esteetiliselt eduna: *-lle*-allatiivid, *-vad*-lõpu väljaheitmine prees. ja imperf. 3. is., võib-olla *i*-mitmus omaette võetuna jne. Aga meile on praegu siiski otsustava tähtsusega vastuolude laad ja rohkus A. ettepanekuis. Ja need vastuolud tõestavad seda, et ei ole võimalik mingi ühtlane joon, mingi pidev esteetiliste otsustuste ja kriteeriumide alus, mis esiteks oleks maksev A-le enesele ja, teiseks, mis võiks pretendeerida üldkehtivusele. Viimast ammugi mitte, sest eriarvamisi on avaldatud nii paljude poolt.

Kas ei ole neil vastuoludel mingisuguseid teisi, enam „maisi“ põhjusi, mis paratamatult sundisid otsustama nii, et tekkisid vastuolud eufoonilistes otsustustes-ettepanekuis?

39) Keeleline käsiraamat, lk. 30 (lüh. KKR').

40) EÖKÕjG, 1936.

41) KKR, 1932, lk. 27. Vt. ka EÖKÕjG, 1936.

42) KKKP, lk. 18.

43) Vastuväiteid Kettusele, 1920, lk. 12.

44) KKKP, lk. 7.

45) 100 uut tüvisõna.

Tegelikult on küll nii, et A. esteetilise printsiibi rakendamine, uuenduste põhjendamine ja elluviimine ei ole sündinud päris sirgjooneliselt. Seal on tulnud arvestada kõrvalmõjusid, peamiselt teisi õigekeelsus-printsiipe.

A. 1924 leiab A. tarvilikuks keelt reformida kolme põhimõtte järgi ⁴⁶⁾ (nagu ülal nägime): „... esimesele kohale säeksin otstarbekohasuse põhimõtte“. Teisele kohale seab A. rahvapärasuse, kolmandale ilu: nende kolme põhimõtte ühine otsus määrab keelendi ⁴⁷⁾. Ta soovitab vormi *õnnetumama* pro *õnnetuma* just otstarbekuse pärast, kuigi „see on ilu seisukohalt vähem soovitav“. -e-lisi vorme *kirjutatud* (pro *-tatud*) jne. ei julge soovitada, sest et need meie kirjakeele traditsioonile hoopis võõrad on ⁴⁸⁾. Ka keeleajaloolist algupära on mõnel juhul arvesse võetud, näit. -*susse* pro -*susesse*; i-mitmuse puhul jm. arvestatakse rahvapärasust ja õigust toeks esteetilisele printsiibile; -*ism*'i (pro -*ismus*) puhul tuuakse eeskujuks teisi euroopa keeli, lauseehituslikes reformides põhjendatakse germanismidega, jne.

Ent A-le on „keele ilu üle kõige!“ ⁴⁹⁾. Ja selle nimel enamil juhtudel jäetakse (alati rohkem tahtlikult kui teadmatusest) otstarbekuse ja häälikuseaduslikkuse printsiibid kahe silma vahele. Näiteid sellest võiks tuua lõpmatuseni. Ilu nimel lubatakse olla kunstlik sel määral, et soovitatakse astme märkimiseks vormidele meele, keele, juure jne. märgikest et neid genetiivist eristada. Ainult kõlaline paremus on põhjendusena esitatud ettepanekuis nagu: *kevadisse*; 3- ja enamsilbiliste -*ma*- ja -*va*-lõpuliste mitm. gen. vormide puhul -*mi*-, -*vi*: *paremi*, *tugevi*; järgsilpide o puhul jne.⁵⁰⁾

Igatahes võime öelda, et see kõik on veenmiseks ja põhjenduseks, sest A. on teadlik ilu-argumendi nigelusest: „Tunnen liiga hästi selle argumendi nõrkust meie inimeste enamiku, eriti aga keeleuuenduse vastaste silmis...“ Nii ütleb A. brošüüris „Kas ü või y?“ ⁵¹⁾. Oluline on meil, tahtes siin kindlaks teha vastuolude põhjuste kõrval ka A. iluprintsiibi ulatust ja osatähtsust ta keeleuuenduse suhtes üldse, et A. on esitanud oma ettepanekuid „keele kaunima kõlavuse poole“ sildi all esiti ava-

46) KUjÖKPM, lk. 9—10.

47) Sealsamas, lk. 47.

48) KKKP, lk. 20.

49) Sealsamas, lk. 25.

50) MOKU, lk. 17—29.

51) Lk. 6.

likult, hiljem aga on ta selle varjanud teiste printsiipide taha ja hoidnud ilu-põhimõtte nagu salajas.

A. väidab, et i-mitmus on „tähtsaim ja tagajärjekaim keeleuenduse üldse; kõlalise külje parandamiseks on sel suurim mõju, suurem kui ühelgi muul uendusel. Sel on seepärast otse esindav ja mingi sümboolne tähendus kogu keeleuenduse kohta: läheb i-mitmus läbi, siis võib ütelda, et keeleuendus on läbi läinud“⁵²). Ja teisel: i-mitmuse „...pääpõhjus on kõlaline“⁵³).

Ja nii meiegi võime selle võrdkujulise uendusega sümboliseerida iluprintsiibi nimel ülevaatamist teistest printsiipidest kogu keeleuenduse vältel: lühikese partitiivi või instruktiivi järjekindlam kujundamine on „keeruline nagu algebra reeglid“⁵⁴). Siin tuleb teatavasti arvestada esimese silbi vokaali ja selle pikkust, tüvevokaali jne.; sealjuures on rida erandeid. See kõik tingib praktilisel keeletarvitamisel hulga vigu (nagu kogemused mitmelt poolt alati näitavad). Siin on hoolimatult mööda mindud otstarbekuse-printsiibist. Nii võime iseloomustada ka kõige muu, „ülejäänu“ suhet: esteetilise printsiibi ainumaksvusega.

Niisiis: A. keeleuendus väärrib üldjoontes nimetust — keeleuendus esteetilise printsiibi järgi. Ent me saame selgitada ainult põhjenduste vastuolusid, kuid mitte esteetiliste otsustuste vastuolude põhjusi. Ainult mõnel juhul (*inetumama pro inetuma*) on otstarbekuse- ja häälikuseaduslikkuse-printsiip otsustamist mõjutanud esteetilise kahjuks. Üldiselt aga on esteetiline printsiip mõjutanud teisi printsiipe, pannud need täiesti enese teenistusse, tekitades neis hulga vasturääkivusi. Esteetiline printsiip on nagu teljeks, mille ümber pöörleb kogu reformide põhjenduslik rattavärk.

7.

Paratamatult jõuame otsusele, et eufoonilistes otsustustes peituvad vastuolud võivad tekkinud olla ainult subjektiivse maitse inimlikult arusaadavaist võnkumistest: esteetiline printsiip ei ole lasknud end mõjustada. Ja üheskoos sellega kasvab kaalukamaks põhjus, mis ei luba A. esteetilisi otsustusi preteenderida objektiivsele ega kõigile ühteviisi vastuvõetavale kehtivusele.

Meid huvitaks siin veel küsimus: kas üldse on võimalik

52) KUJOKPM, lk. 30.

53) Soome-Eesti hõimlus ja keeleuendus, lk. 11.

54) A. Saareste, „E. Kirj.“ 1936, lk. 548.

leida mingit kindlamat alust, mingit mõõdupuud, mille järgi saaksime otsustada maitse subjektiivsuse-objektiivsuse üle? Arvamisi selle kohta avaldatakse ju mitmesuguseid (Kettunen, Jõgever jt.). Kust leiaksime lähtepunkti?

Otsida selleks abi üldkeeleteadusest ei saa mitmel põhjusel. Esiteks sellepärast, et seal esteetiliselt printsiipi sellisel kujul ei ole kultiveeritud; teiseks sellepärast, et see, mis sobib ühele keelele, ei kõlba teisele hoopiski ega ütle seal palju midagi.

Küll võib meid avitada esteetika-teadus, kuigi seal otseselt kõlade ja nende kombinatsioonidega vähe on tegeldud. Ka ei peaks meid eriti häirima esteetika erinevad seisukohad subjektiivsuse-objektiivsuse suhtes.

Silmas pidades keelilise väljenduse esteetiliselt laadi, ei ole meil raske, kasustades esteetikute seisukohti näpunäiteina, jõuda subjektiivsuse-objektiivsuse kehtivuse suhtes mingile otsusele. Kui näit. väidetakse, et absoluutsusest lähtumine oleks võimalik üksnes siis, kui mingisugused kunstiteosed võimalikult paljudes sama esteetiliselt muljet tekitaksid, siis võime siin ilmse kindlusega paralleele tõmmata keeliliste väljenduste tekitatud muljetega. Ja ajaloos pole olnud kunagi täpselt ühesugust suhtumist mingisse kunstiteosesse. Kunagi ei ole peetud senist kunstistiili normatiivseks: ikka on loodud ja otsitud uusi stiile; sajandite vältel muutub esteetiline looming koos otsustuste-hindamistega alatasa rahvaste, kunstivoolude ja üksikisikute juures. „Millise õigusega“, küsib esteetik Müller-Freienfels, „tahab klassiline esteetik tõendada mehele, kes Strassburgi münsteri „Sünagoogi“ ilusamaks peab Milose „Veenusest“, et ta valesti hindab?“ Valjult võttes ei ole see enam sama teos ega sama väärtus, mis mitmesuguste inimeste poolt läbi elatakse, vaid alati mingi teine 55).

Õeldu on täiel määral maksev ka esteetika kui üldliigi väikese killukese kohta: helide ja nende kombinatsioonide esteetilise hindamise puhul. Me muutume siin koguni kategooriliseks, kui väidame, et näit. a- või o-häälikute meeldivus — otsustus, esteetiline impressioon, mida need tekitavad näit. Aaviku juures — ei ole enam sama kellegi teise juures. Ei saagi olla: igauks elab sama asja puhul läbi teiste omadest erineva impressiooni ja väärtustamise — eri külje suhtes!

Neil kaalutlustel langeb ära ka ainuke näilikult paljutootav võimalus objektiivsusele kriteeriumile jõudmiseks — eksperiment. Kogu ülevaatliku katset võiks kujutella ju võrdlusena: ühelt poolt A. esteetilised otsustused ja teiselt poolt — mingi eksperimendi tulemused. Missuguse hääliku, silbi, sõna jne. kui kõige meeldivama poolt hääletab enamus, eks ole selle poolt siis nii õelda absoluutsusele pretendeeriv kaal? Tõeliselt aga ei ütle see midagi.

Esiteks ei ole enamuse-põhimõtte tihti muud kui sugestioon ja illusioon. „Väärtuse ja massi otsustuste vahel on vähe adekvaatseid proportsioone“ 56). Teiseks — kõige olulisem raskus: on tarvis vaime, kes oleksid ühtlaselt ja kehtvalt ette valmistatud. A-l on täielikult õigus: puudub ideaalne tasapind. Praegused tulemused võrreldes tolle ideaalse olukorra omadega saaksid hoopis erinevad. Ja mis jääb siis objektiivsuse kriteeriumiks? Et aga ometi ka ühtlase ettevalmistusega vaimud võivad sama asja ilusaks pidades seda siiski eri seisukohtadest teha, seda nägime ülal, ja see on kõige olulisem. Ja lõpuks: kes teeb kindlaks, et teise juures on mingisugused erilised puudused, mis teda ei lase nii otsustada nagu mina; või kas siis, kui need on kõrvaldatud, ta kindlasti samuti otsustab kui mina? Normatiivsuse-fanatismi põhjuseks on teiste

55) Psychologie der Kunst, II, 1923, lk. 252—254 jj.

56) Sealsamas, lk. 291.

alahindamine 57). „Me kindlasti ei leia kunagi üldmaksvat esteetika-seadusraamatut“ 58). Pole mingit mõtet öelda: „... esteetilisest seisokohast ei lase ma üleüldse mitte o-le vastu vaielda, vaid ylen otsekohe, et igayks, kes o esteetilisest paremust ei tunnista, on pääliskaudne, on arenematu maitsega, on naiivne.“ Mis tähendab siin see, et o on sonoorsem u-st? Teame isikuid, kes kuidagiviisi ei leia, et näit. I-häälik on ilusam kui t või s.

Häälikute ja nende kombinatsioonide esteetilisel hindamisel tuleb meil siis tahestatmata arvestada kõike ülalöeldut: mis neis kellelegi meeldib, miks üks eelistab üht teisele, see on kindlaks määramatu kui individuaalne ja subjektiivne, otsustavale subjektile eneselegi analüüsimatu. Ainult juhulikult võivad maitseid ühtida teatud asjas ja selles ühtimises veel enam juhulikult ühte langeda tolle külje väärtustamises, mis neile selle eseme või hääliku meeldivaks ja eelistatavaks tegi. Ja ka uuenduste läbimine keeles ilu-kriteeriumi tõttu langeb ära: vastu võidakse neid võtta otstarbekuse-kaalutlustel.

Mis puutub A. proportsiooni-nõudesse, mida märkisime ühe ta esteetiliste otsustuste põhialusena, siis sellegi „üldkehtivus“ ja objektiivsus ei ütle palju. Kes tagab, et ainuõige proportsioon on: kõike ühepalju?! Mispärast peab just see esteetilisest seisukohast kõigile kõige vastuvõetavam olema? Siin oleme välja jõudnud kõige vastakamale lahkarvamisele esteetilise printsiibi suhtes: me ei saa kuidagi leppida, et kõike kaalutakse ja mõõdetakse, eesmärgiga kärpida või lisada, kui kõike pole ühepalju. Meile on see kunstlikkus vastuvõetamatu.

Aaviku esteetilisele printsiibile ja sellest välja kasvanud uuendustele-ettepanekuile tuleb ikkagi vaadata kui subjektiivseile. Subjektiivsusest on — ühelt poolt — tingitud vastuolud ja võnkumised ta esteetilistes otsustustes, ja — teiselt poolt — need vastuolud saavad tõestada ainult subjektiivsust.

(Järgneb.)

R. Alekõrs.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Mait Metsanurk: **Kutsutud ja seatud.** Ühe hingekarjase päevik. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 352 lk. Hind 5 kr.

Metsanurk on leidlik oma teoste aine valikus ja ideeliste suundade arendamises. Nii oli uudismaaline tema aine romaanides „Jäljetu haud“, „Ümera jõel“ ja sedasama on nüüd ka äsjailmunud romaan „Kutsutud ja seatud“. Ideeliste suundadegi arendamises on kirjanik leidlik ja julge, viljeldes küll sotsiaalse õigluse, küll internatsionaalsuse, küll rahvuslikkuse ja patriotismi ideed. Käesolevas romaanis ta on määranud pea- ja kandeideeks ristiusu ja ristikiriku ning elu ja edu polaarsuse.

Vähem paindub on Metsanurga loomingu meeleoluline kompleks. Kirjanik on üldiselt tuntud arvustajana ja ründajana ning protesti ja rahulolematuse meeleolu kannab enamikku ta teoseid. Erandi moodus-

57) Sealsamas, lk. 260 jj.

58) Sealsamas, lk. 276.

tavad siin ainult kaks eelviimast romaani — „Ümera jõel“ ja „Soosaare“, millest Metsanurk ühes viljeleb ülesehitavat rahvuslust ja teises samuti ülesehitavat maaelu. Oma päris-elementis on ta oma uusimas romaanis „Kutsutud ja seatud“. Siin ta jälle paljastab, arvustab ja ründab, tehes seda küll mitte nii teravas toonis ja vormis kui varem, aga sisuliselt siiski küllalt teravalt.

Oma uue romaani aineks on Metsanurk valinud seekord ristiusu, kiriku ja ühe hingekarjase elu, tänapäeva suhtes väga aktuaalse ja julge teema. Et oma ainekompleski kõigekülgselt tunda, ta on võrdlemisi põhjalikult tutvunud kõigepealt piibliga, siis usundiloolise, usufilosoofilise ja teoloogilise kirjandusega ja ühtlasi jälginud tähelepanelikult ka oleviku kiriku- ja usuelu kõigis selle avaldustes. Seetõttu on ta käsiteldavais küsimustes usna kodus, arendab ja lahendab neid päris veenvalt ja usutavalt ning asjatundlikult, nagu mõni kutsutud ja seatud jumalamees ning usuteadlane. Metsanurk teeb seda kõike seda enam veenvalt, et ta ei ole usundilistes küsimustes indiferentne vaatleja, vaid innustatud tõetsija. Usundilised probleemid pole talle moesjad, vaid hingeligidased aarded, mille pärast ta on läbi elanud mõningaid siseheitlusi ja kannatusigi. Ta ei ole kaugeltki ateist, nagu teda selleks mõnikord peetakse, vaid usundiliselt elav inimene, muidugi mitte kitsalt kristliku kiriku dogma mõttes. Metsanurga usundilisi huvisuunitlusi näitab muu seas kas või seegi fakt, et ta mitmes oma teoses on varemgi usundiliste küsimustega tegelnud. Sellest lähtudes on ta uusim romaan veel kahekordse huvitavuse ja tähtsusega — nii usundi tunnetamise, tundmise kui elamise mõttes. Seetõttu on ta romaan küllaltki kaasakiskuv, mitte oma välise sündmustikulise põnevuse (seda pole palju olemaski), vaid oma sisemise psühholoogilise tiheduse, elevuse ja pingega ning usundi- ja kirikuelu detailse analüüsiga.

Et küsimust haarata selle põhiolemuses, on kirjanik valinud oma romaanile päevikulise vormi, mis võimaldab ainele ligi pääseda kõige vahetumalt ja intiimsemalt. Teose peategelaseks on hingekarjane Harald Päivil, kes oma päevikus kujutab oma elu, pihib oma tundeid ja elamusi, mõtteid ja taotlusi salgamata ja varjamata, siiralt ja otseselt, esinedes ilma maskita ja poseerimiseta. Seetõttu paljastuvad ka kogu kiriku- ja meie usuelanu palged ja pahed mitmes suhtes.

Romaan „Kutsutud ja seatud“ algab sellega, et hingekarjane Harald Päivil leiab oma noore naise Tamaara (Päivil on teist korda abielus) toast kirjaloki vahelt armastuskirja, mille naine on kirjutanud oma austajale. See on kui pomm, mis lööb hingekarjase välis- kui ka siseelu kohe segi. Kogu ta eluõnn näib olevat nüüd purustatud. Kuidas, hingekarjase naine petab oma meest kõige alatumal viisil! See ei mahu jumalamehe hinge. Ta tunneb enese alandatud, häbistatud ja solvatud olevat ja variseb peagi sisemiselt kokku, Harald Päivili elu muutub nüüd korraka dramaatiliseks, on täis väliseid ja sisemisi vastuolusid ning keerdsõlmi. Oma koguduse liikmeid ta on 16 aastat kõigis nende õnnestustes ja hingekitsikustes lohutanud jumalasõnaga, ennast aga ei suuda ta kõige vähemalgi määral arstida. Nüüd peab ta teistele seda jagama, mida tal enesel ei ole, — südamerahu, lootust Jumalale ja vääramatut usku tema töotustesse.

Kuid sellega ei ole veel täis ta valukarikas ega lõpe ta õnnetuste ahel. Seni on tal kõik võrdlemisi hästi läinud, ta on mugavalt elanud, tihti seignelud, mõnigi kord hoolimatult olnud teiste inimeste vastu jne. Nüüd aga on talle tulnud katsumisajad ja õnnetused teda tabanud. Ta on kui Vana Testamendi Iiob, kellele tuuakse üks õnnetuse-sõnum teise järele. Konflikt naisega areneb järjest katastroofilisemaks ja keerulise-maks, vahekord muutub väljakannatamatuks; peab viimaks lõppema abielulahutusega, sest naine läheb teise mehe juurde. Edasi on hingekarjasele ta poeg esimesest abielust kirstunaelaks: on isa vastu terav, vaenu-line ja taktitu, tehes viimasele aina meelepaha. Ka majasõbrad — dr.

Rommel, kunstiajaloolane Kuriste ja pangadirektor Sander jne. — on enamikus kiriku- ja usuvaenulised ja jätavad Päivilil alati üksi. Ta vend, kes on ärirees ja kellele ta on palju žireerinud, läheb pankrotti, hakkab jooma ja kompromiteerib seega hingekarjast ta kõrges kutses.

Kõik need lõigid ja õnnetused valmistavad hingekarjasele palju kannatusi ja panevad ta hingekitsikusse, kuid ei suuda teda ometi purustada. Hoopis selle vastu, need karastavad ja õilistavad teda. Ta sõbrad loodavad seejuures, et ta ühtlasi muutub ka uueks inimeseks, kes oleks vabanenud tardunud usu- ja kirikudogmadest ning oleks asunud kirikule ja usundi reformeerimise teele. Kuid seda ei sünni, kõik jääb vana viisi.

Romaani ühe puudusena peab sedastama, et kirjanik ei suuda seda vana viisi jäämist hästi põhjendada ega usutavaks teha antud juhtumil. Teose lõpp tundub ebamäärasena ja jätab segased muljed. See ei rahulda täiesti.

Mis puutub kirjaniku suhtumisse oma peategelasse — hingekarjasse, siis Metsanurk ei arenda oma arvustamist ja ründamist mitte viha ega vaenuga, vaid mõistmise ja arusaamisega, kuigi tihti varjatud irooniaga. Kohati tundub romaanis, et autor suhtub isegi kaastundlikult oma peategelasse, eriti selle elu dramaatilistel silmapilkudel, ja sümpatiseerivalt, kui hingekarjane otsib elumeelsemat lahendust usundilistele keerdsõlmedele.

Romaani peategelase Harald Päivilil kuju on kirjaniku poolt hästi tabatud ja usutavalt joonistatud. Eriti hästi on korda läinud hingekarjase hingeelu analüüsi. Hästi ja usutavalt on loodud ka Tamaara ja kantselei naisametniku Maria kuju, kes oma vastandlikkuses on eriti reljeefsed ja meelde jäävad. Vähem selgelt on joonistatud hingekarjase poja Rolfi ja majasõprade kujud, seda osalt seepärast, et neil on teoses väga kõrvaline osa etendada. Kahvatuks jääb ka kiriku ülemkarjase kuju ja tema suhtumine Harald Päivilisse.

Nagu juba tähendatud, on romaan väga idee- ja probleemirikas ning mõtteihte. Peale peaidee esinevad romaanis veel armastuse ja abielu, elunaudingu ja ilu, kunsti ja teaduse, patu ja moraali, kannatuse ja õnne, Jumala olemasolu jm. ideed. Tekib küsimus, kas probleeme pole liiga palju ühte teosesse kuhjatud. Kõiki neid küsimusi ühes teoses ei ole ju võimalik põhjalikumalt puudutada, neid aga möödaminnes riivata jätab pealiskaudsuse mulje. Et neid kõiki aga on käsiteldud seoses peateemaga, ei ole lugu ometi paha.

Romaani kompositsioon on ehe ja kindel selles mõttes, et kogu tegevus ja sisu on koondatud peategelase ümber, kes on kogu aja tegevuse tulipunktis. Teose ülesehitus on huvitav ja omapärane veel seetõttu, et kirjanik koob hingekarjase oleviku ja mineviku elu ühel ning samal ajal kõik ühte kangasse. Kordamisi pihib Harald Päivilil oma mineviku ja oleviku elu ja elamusi ning taotlusi. See parallelism on mitmeti huvitav ja sobiv, sest ta aitab peategelase kuju paremini mõista ja vaatluse tulipunkti asetada, kuid ühtlasi ta rikub tegevuse terviklikkust ja teeb kompositsiooni lõdvaks, kutsudes esile kordamisi, mis tikuvad minema kohati tüütavaks. Muide, see on aga üsna harilik nähtus päevikuvormiliste teoste juures.

Sõnastusstiil on romaani „Kutsutud ja seatud“ vähemvõoruslikke külgi. Selles esineb vähe kujukust ja värskest. Halli- ja argisevõitu on sõnaline kujundamisviis selles romaanis. Kuid seegi on tingitud romaani päevikulisest välisvormist ja teatud määral ka ainest.

J. Roos.

Hoiu Ronk: Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 262 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Vist küll üsna paljud lugejad võtavad Hoiu Ronga „Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy“ kätte teatud eelarvamusega, kuid mida

kaugemale nad loevad, seda enam kasvab nende huvi. Ja kui nad luge-
mist lõpetades vahest polegi lausa vaimustuses, siis vähemalt seda kin-
nitavad nad kindlasti, et lugemiseks kasutatud aeg on mööda saadetud
huvitavalt ja lõbusasti. Igatahes on pika pealkirja kohmakusele ja õige-
keelsuslikule kindlusetusele (Hoiä Ronga „Savoy“ tähendab sedasama,
mida märgib eesti keelepruugis juba kodunenud „Savoja“ ja prantsuse
„Savoie“) väga teravaks ja väga rõomustavaks kontrastiks sisu elastsus
ning ühtlasi ka karakterikindlus. „Rännud, rannad etc.“ on nii omapärase
näoilmeaga raamat, et selle avaldamine Hoiä Ronga ja mitte Karl August
Hindrey nime all on olnud täiesti asjatu häbelikkus. Aga tõenäoliselt
Hindrey vaevalt tunnebki häbi selle oma raamatu pärast, arvatavasti ta
lihtsalt ei võtnud vaevaks kõrvaldada nime, mille all omal ajal on ilmu-
nud nüüd raamatuks koondatud palad, — kui ta mitte ei seo ühe nimega
suuremat ja teisega vähemat nõudlikkust.

Karl August Hindrey uus raamat sisaldab kõigepealt muljeid kol-
mest reisist, millest esimene on tehtud 1921. aastal Pariisi ja Lõuna-
Prantsusmaale, teine 1924. a. Helsingi kaudu mereteed Kopenhaagenisse
ja sealt läbi Berliini, Leedu ja Läti tagasi kodumaale, ja lõpuks kolmas
jälle Pariisi 1927. a. Nende reisivestete kõrval aga leidub siin suvitus-
muljeid kolmest Pühajärvel veedetud suvest, nimelt aastaist 1924, 1925
ja 1926.

Nii on siis tegemist kirjutistega kahel, teineteisest võrdlemisi kaugel
asetseval teemal. Aga kuna Hindrey kuulub nende kirjanikkude hulka,
kelle tõis autori enda isik oma maitsekalduvuste ja veendumustega ena-
masti ikka pääseb otsustavat osa etendama, siis kujunevad tal ka kõige
erinevama ilmele kirjutatud tööd sel määral kokkukuuluvaks, et ilma
vähemagi raskuseta lasevad endid liita ühiseks tervikuks. Mitte niipalju
need maad ja rahvad, kus ja kelle keskel Hindrey liigub, ei ahvatle luge-
jat jälgimisele, vaid eeskätt autori enda näoilme muutumine kokkupuutu-
misel mitmesuguste kodu- ja välismaiste nähtustega keskendab lugeja
huvi.

Üheks peamiseks kireks, mille Hindrey viib igale poole kaasa, nii
Pühajärvele kui ka Pariisi, ja mis kõiki kirjutisi läbides aitab anda ra-
amatule ühtlast ilmet, on Hindrey huvi looduse vastu. Pühajärvel olles
ta jälgib spetsialisti kirega Pühajärve ja selle ümbruse taimestikku ja
loomastikku, tunneb sügavat muret haruldaseks jäävate liikide pärast ja
püüab oma kirjutistega mõjustada neid, kes midagi võiksid teha loodus-
kaitse alal. Kord, kui ta ühe teise linnu pähe kogemata on maha lasknud
ühe haruldasemaks jääva eksemplari, vaevab teda kaua pärast seda süda-
metunnistuse piin ja ta teeb endale etteheiteid, et pole lähemalt uurinud
lindude lendu, nii et juba lennu järgi võiks vahet teha nendegi vahel, kes
muidu väliselt üksteisega sarnlevad. Koduselt opereerib ta taimede ja
loomade ladinakeelsete nimetustega ja võib mõnikord osutada puudus-
tele isegi kutseliste loodusteadlaste tõis. Pariisis huvitab teda küsimus,
miks kuivavad tänavat palistavad kastanid, kuni jõuab selgusele, et see
tuleb tänavat katmisest puusillutisega. Sealsamas ta teeb pika sõidu, et
lõunat süüa linnaäärses metsas ja pisutki puhata kivimüüride nägemisest.
Sõidul Lõuna-Prantsusmaale ta peatub järjekindlalt sellel, mida on ühist
või lahkuminevat Prantsusmaa loodusel meie omaga. Loomaaedades käib
ta kõikjal ja Marseille's ta jäändab hundiga nii kaua, kuni see õpib suhkru-
sööma.

Aga mitte ainult taimestik ja loomastik, vaid ka loodus laiemas mõt-
tes huvitab teda. Pariisi *café* ees jääb ta vihmavalingut jälgima ka siis,
kui pariislased on põgenenud kuni viimseni, ja Savoijas ta on vihmas käes
nii õnnelik, et end märjaks laseb sadada ja siis haigeks jääb. Äikesep-
ilvede rullumist mägedes foonil jälgib ta sealsamas suure naudinguga.
Kuid mägedes ronimist ta siiski ei armasta. Üldse ei armasta ta nähta-
vasti mitte nii väga eriliselt seda, mis nõuab suuremaid pingutusi. Mar-
seille's ta suudab suhkru sööma õpetada ainult emahundi, kuna isahunt

jääb tõrksaks. Aga ta heidab viimasele käega, talle on tähtsam põhimõte kui selle visa teostamine. Ja põhimõtte teostamisvõimalusi ta osutas küllalt juba sellega, kui sai suhkruisoomise selgeks ühegi hundieksemplari juures.

Et talle põhimõtte tähtsamana näib kui selle teostamine, siis ta ei saa ka saadik Strandmanniga nõus olla, kui see skeptiliselt suhtub Pan-euroopa-liikumise algatajasse Coudenhove-Kalergi'sse. Ta ei usu küll isegi, et Coudenhove on just see mees, kes Euroopa ka tegelikult liidab harmooniliseks tervikuks, aga ta arvab, et idee andjana on Coudenhove juba küllalt teinud ja tegelikud rakendajad peavad tulema mujalt.

Vist ei ole ka Hindrey ise tegelikult teinud midagi Kanada ja Eesti looduse teineteisele lähendamiseks sel teel, et Kanada eesti asunikud saadaksid mõningaid sealseid taimi ja loomi siia, mida siin püütaks aklimatiseerida, ja vastupidi. Ta on selle mõtte suure hooga ühes selles raamatus leiduvast palas üles kergitanud — ja sellest on talle jätkunud. Tegelikult teostamise jaoks leidugu juba teisi.

Huvi ideede andmise, mitte niipalju nende teostamise vastu küllap vist on olnudki põhjuseks, et Hindrey'st pole saanud mitte loodusteaduse professorit, vaid kirjanik. Ühtlasi aga on see, et Hindrey'st pole saanud professorit, talle võimaluse jätnud huvi tunda ka teiste küsimuste vastu ja nendegagi tegelda. Kuid teistegi alade juures ta püüab ikka võimalikult vähema energiaga saavutada võimalikult palju, haarata olulist otse lennust. Ta käib Pariisis ühel valitud seltskonna koosolekul, kus arutatakse mõnesuguseid ühiskondlikke küsimusi, kuid lahkub enne lõppu ja püüab läbi ajada üldmuljega ning selle informatsiooniga, mida hiljem võivad anda need, kel on olnud rohkem piisvust. Kunstinäitusel käies ta arvutab välja, et kui ta iga pildi jaoks kulutab ühe minuti, siis näitusel peab viibima terveni 28 tundi. Muidugi eelistab ta sel juhul ainult üldise pilgu heitmist. Monte Carlos ta käib mängukasiinos, ta huvi ei luba jätta mängugi proovimata, kuid juba tunni aja pärast on ta nii tüdinud, et sihilikult teeb sääraseid panuseid, mis kiiremini võimaldaksid lahti saada mänguks määratud rahast.

Ilma et ta väga kaugele läheks, armastab ta üldse proovida üht-teist. Pariisis ta käib jaapani restoranis ja proovib kaasavõetud nimistiku järgi eksootilised toidud algusest lõpuni läbi. Kuid teistele ta ei soovita seda mitte. Nii järgneb tal igale katsele enamasti ka õpetus ja ta näeks meeleldi, et ka teised talitaksid samal kombel. Omalt poolt ta ei pörka tagasi õpetades laskumast isegi kõige argipäevasemasse ja proosalisemasse küsimustesse. Nii võib ta üsna pikalt kõnelda sellest, kuidas korraldada meie kilu- ja kartuliekspordi Prantsusmaale ja kuidas koha kõige maitsvamalt toiduks valmistada. Õpetades ja kõverusi õiendades ta võib pikalt kirjutada vandumisest, mõnest porimülkast kuski teel, kirjade aeglasest käigust Pariisi ja Tartu vahel, sellest, kuidas vältida uppumisi, jne. See väga tugevasti toonitatud kalduvus õpetlikkusele ei oleks just meeldiv, kui Hindrey ei tõendaks, et ta ka ise on valmis vastu võtma õpetust, ja kui ta varjama kipuks iseenda nõrkusi. Enda nõrkustest ja sissekukkumistest kõneleb Hindrey korduvalt ja see annab kogu raamatule sügavalt-inimliku karakteri, lepitades meid ka tema liiga õpetliku tooniga.

Selle rikkalikult huvitavaid tähelepanekuid ja elamusi sisaldava raamatu väljenduslaad on niisama voolav, elav ja tihti väga uudnegi nagu teistelgi K. A. Hindrey raamatuil. Oma ladususele ja paiguti nagu hoolimatuselegi vaatamata on Hindrey lause enamasti väga sisutihe ja varjundirohke. Enam küll kui ühegi teise praeguse eesti kirjamehe stiilis ilmneb Hindrey omas saksa mõjusid, aga tema stiililaadis vähemalt osa neist ei saa segavaks. Lausete lõpetamine sõnaga „on“ hakkab kohati siiski üsna ebameeldivalt kõrvus tinisema ja sellised väljendused nagu „kukkusid end surnuks“ või „hooned ehitavad end üles märke“, kuuluvad muidugi täiesti lubamatute saksapärasuste hulka.

Väga palju tühja-tähja, kuigi hästijutustatud tühja-tähja — võidakse öelda Hindrey raamatust. Aga tühja-tähja juurest viivad Hindrey'l ikka mõned rajad kõrgemate mõistete ja väärtuste juurde. Ja seetõttu tekibki nähtus, et „Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy“ on loetav ajaviiteteosena, aga et seda võib rahulikult kätte võtta ka nõudlik lugeja ja et temagi ei valmista sellega endale pettumust. See on omal laadis teos, mille võrdset meil vaevalt keegi peale Hindrey võimeline oleks pakkuma.

Oskar Urgart.

Richard Roht: **Ummiktänav.** Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 325 lk. Hind 4 kr. 50 s.

Oma uudisteose esimesel leheküljel annab Rich. Roht kätte kõik tundemärgid, mis viitavad Võru poole. Ja sellest lähtub kohe elavam huvi romaani vastu: on selgem ja tihedam ettekujutus selle teose sündmestiku vaateväljast ja on tuttavam ta õhustik. Kuid teose läbi lugenud, pead tunnistama: kirjanik on seda linna, Võru linnakest, siiski kujutanud ainult kui läbisõitja, ei ole kaugeltki kasustanud sealt saadavat materjali, vaid on visanud Võru kontuurid ainult hõredaks taustaks.

Sellest poleks paha midagi, sest tegu on ju ilukirjandusliku, paigast sõltumatu teosega. Kuid andmata tihedamat kujutlust Võrust, on autor ühtlasi hõredalt joonistanud väikelinna üldse, ehkki kogu teoses rõhutatakse seda, et lugu sünnib nimelt väikelinnas, ses lootusetuse sümbolis ning kõiki väljapääse sulgevase ummiktänavas.

Värvide ja kudede tiheduse asemel opereerib autor värvide paksumisega. Sellest poleks veel viga, kuid veel enam tarvitab autor kordamisi. Ei leidu ses raamatus ühtki arvustavat, nõokavat, hukkamõistvat mõtet, väidet, tõestust, mida autor ei kordaks, rääkimata korrutamisest. Olgu siis jutt ja pilt — enamasti küll jutt, targutus ja rõhutatus —, olgu siis jutt joomisest, moehukusest, esindus- ja fassaaditõvest, keelepeksust, muidu väiklusest või koonerdamisest. Eriti viimasest ei väsi autor lugejale pajatamast, seletamast, teada andmast ega selles suhtes kogu linna paljastamast.

Et juba autor kord lugeja Võrru on viinud, siis selle „elulähedusega“ on ta võrukete silmis võtnud endale ka mõningad vastutused. Ja oleks päris huvitav kõrvalt jälgida, kuidas ta end kaitseks Võru kodanike vastu, kes asuksid ta ette arupärivalt, et millega Rich. Roht põhjendab ja tõestab, et selle Võru elanikkond tõepoolest nii läbilõhki ja totaalset panetunud, tuim, koonerlik jm. on, et seal elu nii lämamatav on, et karske ning püüdlik, raamatuid harrastav ja loodust hindav sisse sõitnud noormees enese nii kohutavalt ruttu pätiks joo. Et kas siis ikka tõepoolest selles linnas paremaid inimesi ei ole jne. Aga nagu öeldud, autor võib vastata kirjaniku vabadusega ja ms. kas või sellega, et näit. Jaan Kärner oma „Soodoma kroonikas“ palju lõikavamalt ning erapoolikumalt arvustab oma pisilinna.

Nii terav ja äge kui Kärner Roht küll ei ole ja üldse on ta taltunum kui vanasti. Kuid seda päris elutarga kirjaniku rahu ja erapooletust pole ta ometi veel saavutanud. Oma üleolekut ja ennast paremaks pidamist on tal nüüdki veel tunduvalt juures ja sees. Ja tal puudub huumorisoos. Olnuks tal huumorit — kuivõrra elavam ja kujukam ning lõpuks ka vastuvaidlusi ning kritiseerimisi kahandavam saanuks pilt.

Romaanis on kaks peategelast, väljast tulnud noormees (ülal mainitud) ja kohapealne preili, kes oma noorusest hoolimata on niisama tark kui autor ise. See idealiseeritud preili ja mainitud noormees võitlevad endid lõpuks läbi provintsi soo ja neist saab kindlasti paar — väljaspool raamatu kaasi. Ometi pole romaan kirjutatud selleks, et neid kahte — teistest paremat — paari viia, vaid romaani peamine mõte on provintsilinnakese kujutus, ja nimelt mahategev. See on autoril ka korda läinud — eespool riiutatud abinõudega ja viisil ja üsna ladusas

ning kiiresti loetavas vormis, nagu kunagi vilunud sulemehel. See oleks läinud aga veel enam korda, kui autor oleks käsitelnud oma ülesannet vähem jutlustavalt, vähem kergel käel ja rohkem kujundavalt, rohkem kunsti- (ning ka tõe-) pärases suunas. On kujunenud meie kirjandusse üks vahelugemine juurde, mis ei tähenda erilist võitu ega ka suurt langust.

Artur Adson.

Joh. Hiie mets: Taeva Jaan. Lugu Vana-Roosa prohvetist. E. K. Ü. „Postimees“, Tartu, 1937. 95 lk. Hind 80 s.

Rõuge kiriku õpetaja Joh. Hiie mets on oma koguduse arhiivist leidnud märkusi vennastekoguduse lugija „Lüütsepa Jani“ ehk „Taiva Jaani“ kohta, kes elanud XVIII-l sajandil ja kelle elust olnud kirjutatud raamat „Lüütsepa Jani ello kääk siin ma pääl ehk taivan“. See käsikirjaline raamat olevat aga kadunud. Küll aga liikunud rahvasuus veel hiljutigi lugusid sellest kummalise saatusega mehest ja ühel „koltunud lehel“, mis olevat kirjutatud „sulavas Võru murrakus“, leiduvat katkeid Taeva Jaani imelisist rännakuist.

Kõik need andmed ja „kirikuraamatu ristidega kaetud nimed“ on võlunud Joh. Hiie metsa silme ette rea pilte „Taeva Jaani vaevarikast ajast, ta imelisest elust ja surmast“. Ta on neist pildest koostanud lähedale saajaleheküljelise „ilu“-kirjandusliku teose, nimetades seda tagasihoidlikult „looks“.

Lüütsepa Jaan on ori, nagu teisedki tolle aja talupojad, aga vabastatud teopäevist, et ta võiks lapsi õpetada. Tema lugemistel käib palju rahvast ja mõisaski peetakse temast lugu. Seal jääb aga Jaan haigeks ja sureb. Kirstupanekul ärkab ta hulga rahva silma all uuesti ellu ja nüüd ta hakkab rahvale kõnelema sellest, mis ta taevas ja põrgus käies näinud. Tema poolehoidjate hulk kasvab, vennasteliikumine ümbruskonnas süveneb ja ootab pinda, rahvas „ärkab“. Mitte ainult usuliselt, vaid ka sotsiaalselt: Jaan näinud oma sealtmaailma-teenkonnal põrgus ka mõisnikke ja vaimulikke, isegi surnud vana Roosa parunit, keda seal armetult peksetud. See ei või karistamata jääda: Jaan saab oma varjusurma jutustamise pärast noore paruni käsul peksa, nõnda et sureb.

Neist nägemustest, mis uusima hingeteaduse põhjal pole hoopis võimatud, laseb autor oma loo peategelast õige mitmel korral ja pikalt kõnelda. Vahest liigagi pikalt ja üksikasjalikult. Kui loeme sealt (lk. 57—61), et Jaan käis saatja seltsis põrgus, nägi seal tuttavaid ja kuidas neid seal piinati, siis tuleb meelde Dante põrguskäik Vergiliuse saatel ja meil tekib kahtlus, kas tolle aja talupoja kujutlus, olgugi et pühakirja kaudu põrguga tuttav, „mõistis“ niisuguseid visioone kangastada. Et Jaan neid oleks lihtsalt välja mõelnud, seda me ei usu: liiga julge ja puhta-hingeline on ta selleks. Pigemini teeme autorile etteheite põrgupiinade loetlemises liiga kaugele mineku pärast. Kui palju teda selleks üksainus säilinud „koltunud leht“ õigustas, milles kõneldakse Jaani „imelisist rännakuist“, meie ei tea.

Usutav on, et Jaani jutlused pärast „üleöstusmist“ ikka enam rahvast kokku tõmbavad; et „ärkamised“ ikka sagedamaks lähevad, paljud meelt parandavad ja patu-elu maha jätavad; et neid ja noorikud värvilised riided ja ehteasjad ära heidavad ja abielugi hakatakse patuks pidama. Need tulemused võisid Vana-Roosa prohvetit julgustada mõisnikkude vastu ja talupoegade kaitseks sõna võtma. Vähem usutav kui see sündmuste käik on sel puhul tekkivate kõneluste ja arutluste väljendus. Vaevalt suutis tolle aja talupoeg oma tumedatele protestitunnetele ja õigusmõistetele anda niisugust sõnastust: „Ärgu vaadatagu meie kui lojuste peale, keda võib alata sundida, ilma et meil õigust oleks midagi öelda... Peaks ikka veidi õigust ka olema. Muidu ei saa ka pühakirja tunnistust uskuda, et oleme kõik ühesugused Issanda ees, õed ja vennad“ (lk. 36—37).

Üldse on nii Jaani kui ka teiste tegelaste väljendusviisis kui ka mõ-

tete käigus liiga palju „tänapäeva“. See on kõne all oleva teose tunduvam puudus üldise abstraktsuse kõrval.

Kas Jaan varjusurmas viibides nägi Vana-Roosa parunit põrgus, kus teda üsna tublisti pekseti, või tekkis tal see kujutus iseenesest, — see on ükskõik; usutav on, et ta orjade lohutuseks seda võis kõnelda. Kas aga sellele surnukspeksmine järgnes, on vähe tõenäoline; vennastekogudused olid tol ajal teatud lugupidamises mõisnikkudegi silmis ja nii väljapaistva jutlustaja vastu kui Jaan võis härralgi respekti olla. Oli ju vennaks saamine sündinud ka „härä“, kuigi võõra härä suuandmisel. Või kõneleb säilinud „kollane leht“ Jaani märtrisurmast?

Jaani kõrval on talupoega hulgast väljapaistvam skeptiline Kadapuli Jakap, kes kahtleb „nägemustes“ ja mõistab juba tol ajal arvata, et ehk õpetajahärragi „kuulutab Jumala sõna ja tema riiki ainult selleks, et petta vaevatud rahvast“. Nagu neid kahte, nii teisigi tegelasi on meile esitatud peamiselt kõneluste ja arutluste kaudu. „Prohveti“ elu kujutamisel on niisugune meetod siiski sallitav, sest tegevuseks on siin eelkõige jutlus, kuulutamine ja sõnaline reaktsioon sellele.

Talurahva ikestajate ja vastaste — mõisniku ja kirikhärä — kujutamisel on autor suutnud hoiduda liiga tumedate värvide tarvitamisest.

Lugu Taeva Jaanist on meil vist esimene ilukirjanduslik teos vennastekoguduse-liikumisest Eestis ja väärib seepärast tähelepanu, hoolimata oma liigsest „tänapäevsusest“. Aine-ala ja süžee oleks küll väärinud romaani ulatust ja tihedamat ning värvikamat olustikukirjeldust. Aga küllap Hiiemetsa teos annab mõnele teisele meie kirjanikest selleks ergutust.

Ed. Hubel.

A. Jakobson: Vaikne õhtu (Igavesed eestlased I). Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. Hind 5 kr. 25 s.

August Jakobsoni uues romaanis „Vaikne õhtu“ käsitellakse probleeme, mis kõik eranditult on tänapäev väga aktuaalsed. Sõja-, rahvus- ja usuküsimus — missugusega neist poleks me sunnitud olnud viimasel ajal nii või teisiti tegemist tegema? Kuid materjali nende probleemide valgustamiseks ei ammuta August Jakobson siiski mitte tänapäevast ega ka mitte sellest kõige lähemast minevikust, millal vähemalt osa neist probleemidest tekitas üles kerkides kõike eest ära pühkida ähvardava kirgede tuulekeerise. August Jakobson vaatleb kõnealuseid probleeme nende olude tagapõhjal, mis valitsesid meil parajasti enne Maailmasõda. Kuid neid küsimusi isegi nii kaugele minevikku asetades ei tunne Jakobson endal nähtavasti veel küllalt erapooletut pinda jalge all olevat selleks, et näiteks kas või rahvusküsimust käsitlema hakata Tallinna või Tartu olude pinnal, nende linnade olude pinnal, kus 1914. a. paiku öeldi selles küsimuses otsustavaid sõnu. August Jakobson asetab seepärast oma romaani sündmustiku ühte nimeta sadamalinna, ja kuigi me paigakirjelduste järgi jõuame selgusele, et tegemist on Pärnuga, siis teame teiselt poolt, et Pärnu ei etendanud Maailmasõja alguse paiku mitte mingit ilmapaistvat osa meie poliitilises ja kultuurilises elus. Sel kombel sündmustikku kaugemasse minevikku ja kõrvalisemasse linna asetades on Jakobson endale soetanud võimaluse kõnelda neist küsimustest täie avameelsusega, ilma et seejuures keegi neist, kes meil juhtivalt on teotsenud nende küsimuste alal enne Maailmasõda, selle ajal ja hiljemgi, tarvitseks tunda end riivatud olevat.

Aga kuigi Jakobson liigub vormiliselt täiesti neutraalsel pinnal ja tema poolt esitatud materjalil on ainult võrdlusmaterjali väärtus, kuigi ta kedagi otseselt ei riiva, puudutab ta siiski meid kõiki meie kõige hellemast kohast. Otseselt ei süüdistata Jakobson kedagi ega mana kellelegi karistusi kaela. Noomiva ja hukatust ennustava prohveti hoiak on olnud ju Jakobsonile alati võõras. August Jakobson pole mitte niivõrd püha

viha täis prohvet, kuivõrd irooniline skeptik ja küüniline realist, nagu on sellest romaanis üks ta tegelasigi. Kuid pinnal asetseva jaheda iroonia ja küünismi taga tundub kuski õige sügaval ometi autori isikut, kellel huuled on tõmbunud valgeks raskesti taltsutatavast vihast ja kelle pilgud on vanatestamentlikult karistavad. Jakobsonile karakteristliku, tihti otse vihastavalt mõjuva külma rahu ja isegi loiduse taga tundub „Vaikeses õhtus“ kuhugi sügavale peidetud kire ägedat põlemist, südame krampliku tukslemist. Sest varjatud kirepalangust ei jää nakatamata ka lugeja, ja kui mitte just kogu romaani ulatustes, siis vähemalt suuremas osas sellest ta jälgib autori mõtteliikumist ägedalt lööva südamega.

Väliselt ei sünni August Jakobsoni romaanis mitte midagi, mis oleks eriti südan ahistav. Näeme väikelinna elanikkude askeldusi umbes ühe nädala kestel parajasti enne Maailmastõja puhkemist. Pühitatakse tule-tõrje juubelit, pidutsetakse ühe silmapaistvama tuletõrje-tegelase sünnipäeval, istutatakse klubis, käiakse üksteisel võõrsil, kõneldakse puhkeda ähvardavast sõjast ja arutatakse mitmesuguseid omavahelisi asju. Tutvume suuremate äriameeste, õpetajate, arstide ja kõigi teistega, kes moodustavad ühe väikelinna kõrgema seltskonnakihi.

Aga nagu väikese graniidikillukese juhuslik pudenemine mägedes võib põhjustada määratu lumelaviini, nii siingi otse naeruväärt tühistest asjaoludest kerkib mõte, hakkab kasvama, haarab ikka rohkem inimesi kaasa ja paiskab lõpuks kõik senised vahekorrad segi.

Puberteediealine koolipoiss, kes endas järsku tunneb tärkavat nagu mingit hoopis uut inimest imeliikude, kõigile senistele kogemustele võõraste tungidega, satub juhuse tõttu Eduard Bornhöhe ja Eduard Vilde isamaalikkudele raamatutele. Parajasti puhkenud mehehakatist avastab neis raamatuis mõtteid, millele ta oma elus veel kunagi pole sattunud. Need mõjuvad tasse rabavalt oma uudusega, ja et ta niikuinii ei tea, mida peale hakata oma vast-tärganud tegevusihaga, siis ta rakendab viimase oma rahvusliku päritolu ja rahvusliikude vahekordade selgitamisele. Tuleb ilmsiks, et Bornhöhe ja Vilde noor jürger pole sugugi sakslane, kelleks ta end on pidanud, vaid eestlane, kelle ondest nüüdki veel üks peab maal talu.

Otse niisamasugune lugu on juhtunud pisut varem ka naaberajas selle koolipoisi puberteediealise onutütrega. Nii areneb paralleelselt kahes majas üks ning seesama idee, viib noored teravasse konfliktidesse kadakliikude vanematega, tungib kodustest raamidest välja, sunnib vanemaidki oma rahvusliikude vahekordade uuele vaatlemisele ning selgitamisele ja lõpuks, kui jõuab kohale teade sõja lahtipuhkemisest, käänab pea peale kõik senised rahvuslikud suhted.

Selles Bornhöhe „Tasujast“ läitunud puhastustules selgub erakordse teravusega nii kadakate, pajuvenelaste kui ka oma rahvuse säilitanud eestlaste ühine rahvusliikude veendumuste aluspõhi. See ühine aluspõhi avaldub lühidalt ja drastiliselt kokku võttes selles, et kõik selle linnakese eestlased, kadakad ja pajuvenelased on tunnustanud end sellesse rahvusse kuuluvaks, kuhu neil kõige kasulikum on olnud kuuluda. Ka need, kes on jäänud eestlaseks, ei ole seda teinud mingist idealismist, vaid on nii talitanud seepärast, et isegi eestlaseks olla on osutunud mõnel juhul kasulikuks.

Loomulik, et sellist vaatekohta omades ei tee selle linnakese kodanikkudele mingit raskust oma rahvust otse üle öö ükskõik kuidas muuta. Ja romaan lõpebki ilusa lõpp-puändiga sellest, kuidas endine kadakas, kes alles äsja end igati alandas pärisakslaste ees, sõja puhkemise teadet saades naelutab sildi oma värvale: „Sakslastele ja kõigile teistele sigadele sisseminek keelatud“.

August Jakobsoni mõttekäigud rahvusluse kohta ta romaanis antud pinnal on arendatud väga pessimistlikkude tulemusteni, kuid mingisuguste teiste tulemusteni polegi antud materjali najal võimalik jõuda. Selle

probleemi vaatlusel ei näe me Jakobsonil mitte midagi kunstlikuks, mitte midagi abstraktseks jäävat, ta mõttekäigu iga uus aste toetub ilmekale elulisele materjalile. Kahjuks ei saa sedasama öelda sellest, mis leidub Jakobsonil ses romaanis usu- ja sõjaprobleemide kohta. Kõnelused usust keerlevad enamasti jumala olemasolu küsimuse ümber ja kuigi need toleaeagses seltskonnas on seesuguseina täiel määral kujuteldavad, jäävad siiski liiga abstraktseks ja tunduvad kunstlikult vaheleliituna. Ilmestigi oleks asi elulisuse poolest võitnud, kui Jakobson oleks lähtunud konkreetsmast kirikuküsimusest ja siit järk-järgult mõttekäike edasi arendanud kas või jumala olemasolu probleemini. Üldjoontes niisamasugune on olukord ka sõjaprobleemiga.

Kui August Jakobson rahvusküsimuse käsitlese vahele põimis arutlusi veel usu- ja sõjaprobleemist, siis ta tegi seda arvatavasti just kavatusest saavutada suuremat tõelisuselähedust, sest tegelikus elus vaevalt kunagi ükskõiki missuguse seltskonnakihi elu keerleb ainult mingi ühe küsimuse ümber. Tegelikult on aga saabunud midagi hoopis muud, kui saavutada on tahetud, ja kõrvalprobleemid mitte ainult ei elusta romaani tervikuna, vaid teevad seda loiumaks. Kummatigi on Jakobsoni „Vaikne õhtu“ selle autori teoseist üks elavamaid ja hoogsamaid.

Oskar Urgart.

Johannes Ruven: Julius Jürgens võidab enese. Novelle. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 94 lk. Hind 1 kr. 60 s.

Johannes Ruveni esimene novellikogu ilmus 1931. aastal, niisiis kuus aastat tagasi, ja juba selle tõttu võtab lugeja tema vastse raamatu kätte tavalisest suurema uudishimuga. Sest tolle kaunikesti pika vahe-
maa jooksul, mil Ruven pole jutustava proosa alal midagi avaldanud, on leidnud aset rohkesti ümberkorraldusi ja ümbersuunitlusi nii kogu ühiskonna, sotsiaalsete kihistuste kui ka üksikinimeste tõekspidamistes. Ja säärase põhjalikkude ning sügavate mullistuste ajastul on üsna loomulik, kui me kontrollime oma arvamisi ja teadmisi isegi nende suhtes, kelle vaated ning veendumused paistsid meile alles äsja läbi-läbi tuttavana.

Johannes Ruveni uus novellikogu ei sisalda ühtki jälge sellest kiirest kohaneda-tahmisest, mis on viimasel ajal teinud nii mõnestki Saulusest kaunikeelse Pauluse. Nagu oma esikraamatus, nõnda ta jätkab siingi inimelu varjukülgede lahkamist ja selle lahkamise tagajärgede teatavaks tegemist lugejaile. Ja kuigi autor ei sunni meile näilikut peale ei oma sümpaatiat ega antipaatiat, võime seda aimata siiski igal leheküljel. Samuti ka autori kindlat *credo*: inimene on loom nagu kõik teisedki selgrootelised ega tunne oma eluvõitluses ühtki halastust.

Ruveni novellide tegelased, kuigi nad kuuluvad peamiselt agulisse või seda lähedalt riivavasse väikekodanlusse, kannavad endas eranditult mõnd üldinimlikku pahet, mis muutub pikapeale saatuslikuks kas neile endile või kellelegi nende läheduses. Nende egoism on arenenud aja jooksul otse nõeliteravaks, nende sotsiaalne tunne on atrofeerunud, nende kontakt ümbritseva maailmaga põhineb ainult isiklikku laadi kasuvajadustel. Nad on ahned, halastamatud, edevad, toored ükskeise vastu, salakavalad ja tigidad nagu mürkussid. Ja pole igatahes ühtki viibet kogu käsitledavas raamatus, et ka nood nõrgakesed, kes peavad kannatama ja vaevlema pahatihti ainult selleks, et näidata neist vägevamate pahelisust, ei muutuks samuti kiskjajaks mõne veelgi nõrgema vastu, kel-
lest nende napp jõud vaid ivakesegi üle käiks.

Avajutt „Streigimurdja“ kirjeldab kõigest väest ülespoole püüdvat töölist, kes reedab südametult seltsimehi. „Kingsseppades“ kahjurõmutsevad teineteise kulul kaks vana sõpra. Vaene agulitüdruk „Eeva“, tõugatud tagant vanemate pealekäimisest ja omaenda edevusest, abiellub

jõuka, aga vana mehega, et muutuda juba varsti abielurikkujaks ning õnnetuks. Nüünovelli peategelane Julius Jürgens, kasustades oma raha-võimu, kosib kehva naise, kes teda ei salli, ja jõuab samuti üsna pea välja kuristiku kaldani. Lapsed viivad oma lihase ema nii kaugele, et see peab viimaks surema istuma kuhugi värvatühemesse, külma sügisvihma alla. Ja veel üks noor tüdruk langeb kokku tigea maailma surumisest, sünnitab lapse, tapab selle ja läheb hullumajja...

Nagu sellest lühikesest refereeringust nähtub, kujutab Ruveni uus novellikogu endast kaunis troostitult piltiderida, kuuludes kahtlemata selle tänapäeval taunitava vana vaimu juurde, mis püüdis ilukirjandust kui eetilist tegurit rakendada mitte õilistades ja ideaalseid eeskujusid serverides, vaid arvustades ja vigadele osutades. Mõnelt poolt on säärase hoiakuga teoseid viimasel ajal hakatud nimetama virisemiseks ning halisemiseks. Allakirjutanu arvates on aga väga küsitav, kas sügavale tuumasse juurdunud defekte saab kõrvaldada ainult välise võõpamisega ja pateetiliste kõnelustega sellest, kuidas kõik peaks olema. Ja et Johannes Ruveni raamatus tõestust leidnud inimlikul egoismil ühes sellest võrsuva asotsiaalsusega ei ole riiki kui tervikkeha moodustavates kihistustes just väike tähtsus, seda peab vist küll tõdema iga kainelt mõtleval lugeja.

Johannes Ruveni novellid pääsevad oma sotsiaal-etiilises osas eriti tugevasti mõjule peamiselt tänu autori asjalikule esitusviisile ja tõestavate detailide piinlikult-hoolikale selektsioonile. Äärmiselt kokkurusurutud, pahatihti otse lihatuks ja veretuks muutuv lause, kujude halastamatu taandamine tõestavaiks valemeks, esitatavate piltide ja olukordade lühisõnalisus, edasiviivad vaherefereringud — kõik see lükkab lugeja tähelepanu kindlasse suunda ega lase seda hetkekski kõrvale kalduda sihist, kuhu autor näitab. Kogu raamatu ulatuses ei lase Ruven end kordagi mõnest kasvama hakkavast kõrvalmotiveist viiltu vedada — ta sammub kogu aja edasi nagu mööda kangesti kitsast, kõrgete taradega piiratud tänavat ja jutustab lugejale ainult sellest, mis ta tollelgi kitsal tänaval näha tahab. Kõik see aga, mis asub tema keskendatud tähelepanust kriipsukesegi võrra kõrval — temast pahemal, paremal või koguni ta kitsast teed piiravate plankaedade taga —, ei huvita teda teps põrmugi.

Viimasest asjaolust aga on kahtlemata tingitud ka see monotoonsus ja hallus nii stiilis kui tüüpide joonistamises, mis kipub meid Ruvenit lugedes häirima peaaegu igas novellis. „Sisselugemisest“ kui säärasest ei saa käesoleval juhul kuigi palju juttu olla. Paiguti tundub nagu tahtmist raamat hetkeks kõrvale panna ja hästi sügavasti hingata, et jälle värsket õhku kopsudesse saada. Kuid õnneks leidub käsiteldavas raamatus rohkesti ka selliseid kirjeldusi ja pildikesi, mis sööbivad kauaks ajaks sügavale mällu ja üllatavad oma plastilise nägemuslikkusega.

Selle kuue aasta jooksul, mis Ruveni esiktoose ilmumisest on möödunud, on autor teinud kindlasti tõhusaid edusamme. Kõigepealt on enam-vähem kadunud see psühholoogiline krobelisus, mida võisime leida „Võitluse“ lehekülgedel üsna ohtrasti.

Nõrgimaks palaks Ruveni uues kogus on allakirjutanu arvates avanovell „Streigimurdja“, sest autor pole ses palas suutnud peategelase vastu säilitada küllaldasel määral õiglast erapooletust, varustades teda juba liiga silmatorkavate alatustega ja liiga allakriipsutatud rumalusega. Samuti jätab soovida ka raamatu viimane pala „Kärestikus“, häirides peamiselt oma liigse konseptiivsusega ja sellest oleneva kuhjumisega. Kuid selle eest rahuldavad täiel määral „Kingsepä“, „Ema“, „Julius Jürgens võidab enese“ ja „Eeva“.

Käesoleva hooaja novellitoodangus rühbib Johannes Ruveni „Julius Jürgens“ kindlasti esiritta.

August Jakobson.

Põhjamaade romaanid.

Esimene sari. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu.

Selle sarja valdavama osa moodustab norra kirjandus, olles esindatud tervelt kolme romaaniga: Björnsterne Björnsoni „Jumala teedel“, Knut Hamsuni „August“ ja Johan Bojeri „Vang, kes laulis“. Soome kirjandust esindavad F. E. Sillanpää teosega „Inimesed suveöös“ ja Ilmari Kianto „Punase joonega“. Taani kirjandusest on antud J. Anker Larseni „Tarkade kivi“, kuna rootsi osa on millegipärast sellest esimesest sarjast hoopis välja jäetud. Heitkem pilku neile teostele antud järjekorras.

Keegi norra raamatukaupmees, tahtes kord välja anda kalendrit, palunud tuntud kirjanduslikelt suurusilt väikest vinjettvärssi, kusjuures neil tuli valida enesele teatud kuu. Björnson valinud aprilli, sest et see on kuu, millal kõik vana laguneb ja uus idanema ärkab. See iseloomustab Björnsoni isiksust, kes oma harukordse vitaalsusega ei saa kunagi tareda ainult ühe eluprintsiibi tunnustamise. Ta vaim elab lakkamatust otsimises ja otse bioloogiliseks eelduseks on tal alatas leituda uusi tõdesid ning jätta endisi. Seepärast pole midagi imestada, et fanaatilisest kristluse imetlejust saab 60-ndate aastate lõpul grundtvigianist ja hiljem radikaalne evolutsionist. Ja elu lõpul ei takista teda miski defineerimast usku kui ideaalset jõudu, mis kannab meie teadvust.

Hümniks elu-usule on Björnsoni positivistlikku loomeperioodi kuuluv romaan „Jumala teedel“. Björnson on oma parima andnud küll vististi dramaatikas, kus ta võitlejanatuur leiab dünaamilisima väljendusvormi. Aga ka käesolev romaan on rikas ja eluküllane raamat, kirjutatud suure sisemise leegitsemisega. Seepärast see võlub ja haarab, kuigi mõistus mõnikord tahaks korrigeerivalt ja kommenteerivalt vahele hüüda. Selles romaanis näeme kahe erineva mõttemaailma arenemist, kokkupõrget ja — lepitust, sest Björnson armastab oma jutustusi ja romaane, vastupidi draamadega, lõpetada lepitava akordiga. Ühel pool on pastor Ole Tuft ja ta ortodokslik naine Josefine — kivilinenud eelarvamiste ja range kristliku moraali kõle maailm. Teisel pool arst Edvard Kallem, ta peenekoelise hingeeluga naine Ragni — maailm, kus ei elata kivilinenud õpetuste, vaid elu enda seaduste järgi. Need kaks erinevat maailma elavad vaenuliselt teineteise kõrval. Ragni sõna otseses mõttes külmub selles norra väikelinna vaimses talvekliimas, kus on nii vähe tema ja Kallemi taolisi inimesi. Alles peale rasket kriisi, kui pastor Ole Tuft, selle kitsa vaimse atmosfääri esindaja, on näinud oma last ja naist haa äärel, ta mõistab, et mitte kivilinenud dogmadekoodeks, vaid elu ise on ülil. „Seal, kus kõnnivad head inimesed, on jumala teed.“ Selles lõpplauses sisaldub kogu romaani moraal.

„Jumala teedel“ on arenguromaan. Meid pühendatakse kahe poisi mehiks ja inimeseks, selle sõna kõrges mõttes, küpsemise protsessi.

Björnson on neid kirjanikke, kes kujutavad elu peamiselt selleks, et anda vormi mõnele ideele, juhtmõttele. Iga ta teos on elav probleem. Kuid Björnson ei maali elu mitte suurtes joontes, jämedakoeliselt, n. ö. üldiselt, vaid haruldaselt peenelt ja nüansirikkalt. Pisikese virtuoosliku tõmbega oskabi ta anda inimesele omapärase helgi. Eriti hästi oskab Björnson edasi anda inimese tundelisi virvendusi, näit. Josefine ja Edvard Kallemi venna-õe-vahekorras.

Keegi on öelnud, et kui kuuled Björnsoni nime, siis on tunne, nagu heisataks masti Norra lipp. Niivõrd rahvuslik on ta, oma kirjanikutee alguses otse propagandalikus mõttes. Ta teosed on täis tendentsi ja moraliseerimist. Olles äsja vaimustunud kristlusest, propageerib ta „Jumala teedes“ juba positivistlikku elu-usku. Kuid kõigest hoolimata

ta mõjub, sugereerib ja seepärast ta kunst on kõrge. Ja jälle meenub, kui võrd mõttetu on kõnelda eelistavalt küll positiivsusest, küll negatiivsusest ja muudest suundadest. Need ei aita midagi ega riku midagi, kui neid serveerib suur talent.

Hamsuni teos on, vastandina Björnsonile, mosaiikkunst. Ta ei rakenda oma tegelasi liikuma probleemide lahendamise pärast. Aetud paljast kujutamislõbust, ta lükib ritta õige intensiivselt nähtud fragmente, kuni valmis on impressionistlik maailmapilt. Seda kõike tunne juba Hamsuni varasemaist teoseist, millest õige mitmed on kättesaadavad tehtud ka eesti lugejale. „Augusti“ kohtame vägagi tuttavaid tegelasi, samu, kes lõbustasid meid „Hulkureis“. Sama August — maailmapurjetaja, kes „Hulkureis“ kerkis lavale kuldhammaste ja hõbekellaga, tuleb nüüd peale pikki ümberpurjetusi tagasi Lahte ja hakkab seal elu amerikaniseerima. Ainult kuldhambaid tal enam pole. Need on rändudel maha müüdnud ja asendatud lumivalgete luuhammastega.

On teada, et Hamsun kujutab paljusid oma tegelasi elavate eeskujude järgi. Ta joonistab neid peenelt, õige individuaalsete joontega. Ometi kasvavad ta tegelased tüüpideks, ta hilisemas sotsiaal-eetilise kallakuga loomingus otse monumentaalseiks sümboliks. August-maailmapurjetaja on kõikide rändurite ja ümberhulkujate prototüüp. Ta iseloom on kummaline segu looduslapse lihtsusest ja tsivilisatsiooni-inimese kavalusest ja hoolimatust rutakusest. Pole tähtis, kas need vabrikud, pangad ja postkontorid, mis ta lahelaste keskel organiseerib, kasu või kahju toovad, peasi, et oleks liikumist ja et raha ei seisaks paigal. Kui August Lahest lahkub, on ta niisama palju inimesi laostanud, kui palju ta on jõukale järjele aidanud. See null-resultaat olekski nagu kogu tsivilisatsiooni sümbol: inimeste hulk, kes saab õndsaks tehnikate imedest, on võrdne hulgaga, kes lämbub tehaste rões ja hukkab autode rataste all.

Bojeri „Vang, kes laulis“ on tähelepandav oma elutundmisesega. Elu nüansside tabamises ligineb Bojeri võime Hamsunile. On ju mõlemate isiklikki elu üksainus kirju seikluste rida ja katsetamine kõigis võimalikes elukutseis. Romaani kangelane tahab teostada vist küll kõigi inimeste iha — elada ahnelt ja palju, elada tuhandes vormis. Ta tahab kujutada väga mitmesuguseid inimesi, kuid materjaliks ta ei tarvita graniiti, sõna ega sütt, vaid elu ennast. Ta on otse fantastilise sisseelamise võimega näitleja — kuid mitte laval, vaid elus. Alataas moondudes elab ta läbi kõige kirjumaid olukordi, unustades lõpuks sootuks oma õige olemuse. Ja lõpuks ta veendub, et elu kirju vaheldus ei tähista veel inimese sisemist arengut, mis on tähtsaim. Kõik värvid annavad kokku halli ja tahtes haarata kõike jääb inimene kõigest ilma.

Sillanpääst võib kõnelda ikka veel kui soome eepika tänapäeva kunstikõpssemast esindajast. Mitte inimese mõistuslik pool ega ta eetiline areng ei huvita Sillanpää, vaid instinktide-elu nähtuste jälgimine, kuhu ei ulatu inimese mõistus ega tahe. „Inimesed suveöös“ on nagu sümbolne lõik kosmilisest liikumisest, elu igavesest voolust, kus näeme inimest sündimas, suremas, tapmas, armastamas ja unistamas. Ürgsete, neile enestele tundmatute jõudude sunnil teotsevad need inimesed suveöö lüürilises leitsakus. See annab kõigele mingi fataalse kuma. Inimesed elavad, tunnevad end kantuna elu voolust, kuid neil ei tule mõttessegi kõike juhtuvat mõistusega eritella. Sillanpää on neid kirjanikke, kes leiavad, et mitte mõistuslik analüüs, vaid intuitsioon lubab meid vaadata kõige oleva sisimasse tuuma.

Inimene on osake kõiksusest, seotud bioloogiliselt minevikuga ja soo jätkamise kaudu tulevikuga. Passiivselt andub ta sellele tundmisele. Sillanpää inimesed elavad nagu pool-unes. Nad kõnnivad imestades kõige juhtuva üle, naeratus huulil. Ainult ürgsed instinktid võivad tuua mõnikord aktiivsusepurskeid. Salonen lööb pussitera Mettälä rinda ja

naudinguline tunne vapustab kogu ta olemust. Seepärast Sillanpää tege-
lastest ei jää konkreetset, teravat pilti, neist jääb ainult meeoleolu, tunne,
mis on aga õige intensiivne.

Erootikat käsitleb Sillanpää otse usutunnistusliku hardumusega.
Nägime seda juba „Siljas“, eriti selgesti aga siin.

Liiga lüüriline — ütleks vist Sillanpää suveöö-unenäoliku jume-
ga teose kohta teravamalt intellektinaudinguid harrastav eestlane. Kuid
peab möönma, et Sillanpää ei ole see naiivne asjade äralüüristamine,
vaid see õhkub sügavast maailmavaatelisest veendumusest ja elutund-
misest.

K i a n t o on samuti nagu Sillanpäägi kiindunud algelisse inimloo-
musesse. Ometi ei kujuta ta oma Põhja-Soome taate ja eitesid nüride
ega juhmide olevustena, vaid oskab õige virtuosolikult avastada nende
lihtsatest hingedest huvitavaid psühholoogilisi välgatlusi. Tumeda
tausta ta teoseile annab kibedus sotsiaalse viletsuse nägemisest. „Punane
joon“ oma kompositsioonitihedusega kuulub küpsemate hulka Kianto
loomingus. Autor kujutab siin neid lootusi ja liigutavalt inimlikke igat-
susi, mis tekkisid kehvade torparite hinges pärast revolutsiooni. Töö-
rahva poolt tõmmatud punane joon valimisedelil saab kõigi soovide ja
igatsuste sümboliks — punane verejoon aga põiki üle kaela kehvikul,
kes läks päästma karu küüsisist oma viimast lehma, saab karmi reaalsuse
sümboliks. Kibeda pildi annab Kianto teos inimese karjuvast viletsus-
est. Huvitav aga, et selle sünge pildi maalimises Kianto käsitlusviisi
sadeneb vahel õrn-lüürilisi ja humoristlikkegi sugemeid. See annab
mõnikord ta ridadele niisama üleolevalt-iroonilise jume, mis kajastub
autori maisteski näojoontes.

A n k e r L a r s e n i „T a r k a d e k i v i“ on vaadeldava sarja tähe-
lepanavamaid romaane, ehkki siin sellele pilku heidetakse viimasena.
See on mahukas raamat lehekülgedelt ja rikas sisult. Üldiselt küll ei
leia see raamat vist suurt populaarsust ega arusaamist meie aja tormaka
elutempoga inimese juures, kel pole palju mahti süveneda ja pealegi täna-
päeval nii ebaaktuaalseisse religioosesse probleemidesse. Seda enam
naudinguid aga leiab siit hellitatud apetiidiga intellektinaudinguid har-
rastav lugeja.

Maitsta seda teost täie isu ja arusaamisega nõuab õieti palju tead-
misi Taani selleaegsest vaimuelust, mil Maailmasõda oli hävitanud usu
ja asemele andnud rahutuse ja skepsise. Taani alati õige intensiivselt
elu mõtet, jumalat resp. „tarkade kivi“ otsiv vaim (mitte põhjuseta pole
Hamlet T a a n i prints!) tõi eriti sel ajal kirjandusse religioosseid proble-
leeme. Anker Larseni mõttemaailmas on aga ka õieti palju taani
90-ndate aastate n. ö. filosoofilise ekstaasi pärandust. Taani vaimuelus
andis sellal tooni Ludvig Feilbergi isiksus, kes ammu enne psühhoana-
lüüsi kui õpetuse väljakujunemist juba tegeles kõigi nende komplekside
ja alateadvuse hämarate käikudega. Feilberg tegeleb mõistetega nagu
hinge „avatud-olek“ (taani k. *aabenhed*), s. o. lahtisikustumine, hinge
intuitiivne loodusele ja igavikule avanemine, ja „suletud-olek“ (*lukket-
hed*), s. o. mõtlev juurdlemine, teadvuslik reflekteerimine. Feilbergi
eetikat ja religioonifilosoofiat kajastab Larseni „Tarkade kivi“, mis tõi
autorile üle õo maailmakuulsuse. Kõik nad otsivad „tarkade kivi“, side-
vust reaalse ja irrealse vahel, millest peab selguma jumala olemus ja
sellest kogu elumõte: köstripoeg Dahl, pastoripoeg Barnes ja proletaar-
lasest roimar Holger Enke. Nad püüavad sinna hinge „avatud-oleku“
poole, et tunnetada kõige oleva tuuma. Otsides lähevad nende teed
lahku ja kõik nad saavad eri maailmavaadete kandjaks. Dahl lõpetab
oma elu müstikas, Barnesest saab skeptik. Kõige kaugemale jõuab
roimar Holger Enke, kes lõpuks lapselikus puhtuses jõudes „endakaotuse
võidurõõmuni“ leiab „tarkade kivi“, leides jumala kui kõikjal ja kõiges
oleva.

Anker Larsen on enam mõtleja kui luuletaja, kuid siiski enam luuletaja kui teadlane. Ta teos annab mõttetiheda pildi taani usuelu rahutusest. Inimesed on nähtud haruldaselt elavalt ja sündmused kujutatud efektselt. Teos jaguneb arvukaiks peatükkideks, kuid huvitav on tähele panna, et peaaegu iga peatükk moodustab omaette kompositsioonilise terviku, mida kannab iseseisev mõttenüanss.

*

Ilma et hakata vaidlema stiilivarjundite edasiandmise üle, olgu tähendatud, et üldiselt tõlkijad oleksid võinud kasustada avaramalt eesti keele leksikaalset rikkust, see oleks andnud tõlgetele rohkem painduvust. Elastselt oskab soome mõtlemisviisi ja tundevarjundeid tõlkijana edasi anda Mart Lepik.

Meeldiv pole, et tõlgetesse on sattunud keelevigu, mida ei saa seletada trükkivigade ega keeleliste vabadustena. Näit. „Augustis“: kõnel-sid (kaks korda) pro kõnelesid (lk. 25), sütib pro süttib (lk. 48), tiivadega pro tiibadega (lk. 339), naasivat pro naasvat (lk. 385). Või jälle „Punases joones“: kõrvenud pro kõrbenud (lk. 126), purskades pro pursates (lk. 179) jne. Soome isikunimede transkriptsioonis on „Punases joones“ järjekindlusetusi. Kui kirjutada Tobi, Jundunen, Rompanen ja mitte Topi, Juntunen, Romppanen, nagu on algtekstis (Punainen viiva, 5. painos, 1918), siis peaks olema ka Riika asemel Riiga, seda enam et Peata Parpara Raakeli on transkribeeritud Beata Barbara Raagel'iks. Õieti peaksime küll jätma soome isikunimed nii, nagu nad on algtekstis.

On hea, et meie tõlkekirjanduses pööratakse tähelepanu Põhja-maade rahvaste toodetele. On kosutav tunda sealt hoovavat karget ja tõsist vaimu.

Erna Tilleman.